

บทที่ ๓

ภาวะผู้นำตามฐานะและบทบาทของเจ้าอาวาสตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาด้านความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ นำเสนอไว้เป็นด้านๆ ดังนี้

๓.๑ ความหมายของภาวะผู้นำและเจ้าอาวาส

๓.๑.๑ ภาวะผู้นำตามความหมายทั่วไป

ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะผู้นำสำหรับบุคคลโดยทั่วไปจะมองเห็นภาพของการกระทำและอำนาจของผู้นำในกระบวนการทางสังคม เช่น ผู้นำทางทหาร ผู้นำทางการเมือง หรือบุคลิกที่พิเศษของบุคคลที่ตนได้พบเห็น แต่ความเป็นจริงแล้วภาวะผู้นำไม่ใช่ บุคคลจะมีลักษณะเช่นนี้เสมอไป ดังนั้น เพื่อความเข้าใจอันถูกต้อง เราจึงต้องศึกษาทำความเข้าใจภาวะผู้นำให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน จึงจะก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้มีภาวะผู้นำอย่างเต็มภาคภูมิได้

ภาวะผู้นำ คือ^๑ คุณสมบัติ เช่น สติ ปัญญาความดีงาม ความรู้ ความสามารถ ของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดียิ่ง พุทธองค์ตรัสไว้ในโคบาลสูตร โดยการเปรียบเทียบ ฝูงโค และโคจำฝูงเกี่ยวกับ ผู้นำ และผู้ตาม ไว้ว่า^๒ “เหมือนโคหัวหน้าฝูงว่ายนน้ำไปสู่ฝั่งตรงกันข้าม หากโคหัวหน้าฝูงว่ายไปตรง เมื่อฝูงโค ทั้งหลายก็ไปตรงตามกัน และ ประสบกับความปลอดภัยหากโคหัวหน้าฝูงพาว์วไปคดโคทั้งฝูงที่ติดตามย่อมจะดำเนินไปคดและประสบกับความลำบากฉนั้นใดในหมู่มนุษย์ก็ฉนั้น บุคคลผู้ได้ รับการแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ หรือ เป็นผู้นำหากมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิตหรือในการปกครองแล้วผู้ตามย่อมจะ เดินตามแบบ ของผู้นำด้วยดี และ ประสบกับความปลอดภัยหากว่าผู้นำ หรือหัวหน้าไม่ประกอบ ด้วยคุณธรรมในการดำเนินชีวิตหรือในการปกครองแล้วผู้ตามย่อมจะดำเนินไปตาม และประสบกับความลำบาก ฉนั้น” พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของภาวะผู้นำ ที่มีต่อความอยู่รอดมีสวัสดิภาพและสันติสุขของผู้ตามหรือสังคมและประเทศชาติทั้งหมดโดยเปรียบเสมือนจำโคและฝูงโค

ความหมายของภาวะผู้นำ ที่ทราบกันโดยทั่วไป อีกนัยหนึ่ง ได้แก่กระบวนการที่ผู้นำใช้อิทธิพลเหนืออำนาจหน้าที่ เพื่อให้ผู้อื่นยินยอมปฏิบัติตามเป้าหมายของกลุ่ม โดยการใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุตามจุดประสงค์ขององค์กรที่ตั้งไว้ กวี วงศ์พุ่ม กล่าวว่า^๓ ภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒-๔.

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓/๑๐๗-๑๐๘.

^๓ กวี วงศ์พุ่ม, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์เสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการ โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและมีความหมายครอบคลุมในมิติที่กว้างขวาง และหลากหลายกว่าเรื่องความกล้าหาญ และการตัดสินใจ การเป็นผู้นำต้องมีความสามารถในการนำ ผลักดันและสั่งการให้กิจกรรมทุกอย่างดำเนินไปตามเป้าหมายและครองใจที่ต้องการ ซึ่งต้องประกอบไปด้วยความกล้าหาญ ความสามารถในการโน้มน้าว จูงใจ และจังหวะเวลาในการตัดสินใจ เป็นกระบวนการมิใช่บุคคล เป็นกระบวนการของการมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม เพื่อกำหนดเป้าหมาย และการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม”^๔ อาจหมายถึงศิลปะ หรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยการโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกันกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้”^๕

ผู้นำที่ได้รับการยอมรับ ส่วนใหญ่ จึงหมายถึงผู้นำใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในหมู่คณะ เพื่อความสมหวังตามเป้าหมายหรือจุดประสงค์ร่วมกันที่ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ”^๖

ผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาที่มี ความสามารถ มีเทคนิคในการบริหารมีคุณลักษณะที่ดี และใช้ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ย่อม สามารถกระตุ้นแรงจูงใจให้บุคคลในหน่วยงานได้ ต้องประกอบไปด้วยศิลปะในการปกครองคน อันหมายถึง ศิลปะของการมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นและนำคน มีความสามารถในการจัดการให้บรรลุเป้าหมาย ของกลุ่มคอยทำงานร่วมกับกลุ่ม และยังหมายรวมถึงอำนาจหน้าที่ที่ติดมากับตำแหน่งผู้บังคับบัญชาด้วย ซึ่งภาวะผู้นำนี้จะมีค่าขึ้นมา ก็ต่อเมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาเคารพ และเชื่อถือในตัวผู้บังคับบัญชา นั่นเอง

ภาวะผู้นำ อาจหมายถึง มารยาท หรือพฤติกรรมของการใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นให้ปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ เพื่อดำเนินกิจกรรมให้สำเร็จโดยใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำ ทำให้สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การที่ผู้นำนั้นใช้ความรู้ความสามารถ ใช้สติปัญญา หรือ อำนาจอิทธิพลต่าง ๆ ของผู้นำในการจูงใจโน้มน้าวจิตใจผู้อื่น หรือชักนำพาผู้อื่นให้ร่วมปฏิบัติงานหรือร่วมทำกิจกรรมของกลุ่มให้ บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้”^๗

๓.๑.๒ ภาวะผู้นำตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

ภาวะผู้นำมีกำเนิดหรือที่มาจากหลายระดับตามแต่สถานการณ์ ค่านิยมในแต่ละยุคสมัยเป็นตัวกำหนดหรือบ่งชี้ว่าจะสามารถนำพาสมาชิกหรือสังคมให้ประสบกับความสำเร็จได้ มากน้อยเพียงใด ดังนั้น เพื่อให้เราได้ทราบถึงกำเนิดหรือที่มาของภาวะผู้นำ เราจึงควรศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นการเกิดภาวะผู้นำว่า ภาวะผู้นำมีแหล่งกำเนิดหรือมีที่มาอย่างไรบ้าง

^๔ สมคิด จาตุศรีพิทักษ์, *วิสัยทัศน์ขุนคลัง*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๗.

^๕ กิติ ตัญญู, *เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร : เบลออักษร, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒.

^๖ สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์”, หน้า ๖.

^๗ วาสนา สุขประเสริฐ, “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสตรีโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยโสธร”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

กำเนิดภาวะผู้นำหรือผู้ปกครองในทางพระพุทธศาสนา มีปรากฏอยู่ในอรรถกถาสุตตร^๘ โดยกล่าวถึงความเป็นอยู่ของสังคมมนุษย์ ที่มาอยู่ร่วมกันเป็น สังคมที่สงบสุขไม่มี การแก่งแย่งเอาไรต์เอาเปรียบซึ่งกันและกันเพราะมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ต่อมาเกิดการขัดแย้งเนื่องจากการทำความชั่วมีการลักขโมยของบุคคลในสังคมในขั้นแรกจะเป็นการกล่าวตักเตือนกันเอง แต่เมื่อมีการประพฤติชั่วอีกจึงมีการลงโทษแก่ผู้กระทำ แต่ผู้จะลงโทษหรือกล่าวเตือนได้ จะต้องเป็นหัวหน้าหรือผู้นำ ดังปรากฏข้อความว่า “ครั้งนั้นเหล่ามนุษย์ทั้งหลายจึงประชุมกันครั้งแล้ว ต่างก็ปรับทุกข์กันว่า พ่อเอ๋ย การถือเอาสิ่งของ ที่ผู้อื่นไม่ได้ให้ จักเกิดขึ้นเพราะความชั่วจากการกระทำเหล่าใดการกระทำเหล่านั้น จักเกิดขึ้นแก่พวกเราอย่ากระนั้นเราจักสมมุติให้มนุษย์ที่มีศีลธรรมผู้หนึ่ง เป็นผู้ว่ากล่าวโดยธรรมโดยคนเหล่านั้น มีความเชื่อฟังอย่างเต็มใจ เพื่อปฏิบัติภารกิจให้สำเร็จภารกิจ ให้เป็นผู้ติเตียนลงโทษโดยชอบธรรม ให้เป็นผู้ที่จับไล่ บุคคลผู้ที่ควรถูกจับไล่ ส่วนพวกเราจักแบ่งข้าวสาละให้แก่ผู้นั้น ครั้นแล้วจึงแสวงหา บุคคลผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีศีลธรรมและคุณธรรมให้เป็นผู้ว่ากล่าว ส่วนพวกตนก็แบ่งข้าวสาละให้แก่ผู้นั้น”^๙ จากข้อความที่ยกมาดังกล่าวนี้ ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม มีศีลธรรมจึงจะว่ากล่าวตักเตือนและลงโทษบุคคลอื่น ๆ ได้ ซึ่งหากพิจารณาจากกำเนิดภาวะผู้นำตามหลักวิชาการแล้วสามารถจำแนกกำเนิดภาวะของผู้นำไว้ ๔ ประการ คือ^{๑๐}

๑. ผู้นำโดยกำเนิด
๒. ผู้นำที่มีความอัจฉริยะ
๓. ผู้นำที่เกิดขึ้นตามสายงาน
๔. ผู้นำตามสถานการณ์

จากการศึกษากำเนิดผู้นำหรือ ภาวะผู้นำจากนักวิชาการทั้งหลายพอสรุปได้ว่าผู้นำที่กำเนิดมาจาก ๒ จุดใหญ่ ๆ คือ ผู้นำโดยกำเนิด หมายถึง ผู้นำประเภทนี้ ได้มาจากการสืบทอดจากบรรพบุรุษ เช่น การได้รับแต่งตั้งสืบทอดเป็นรัชทายาทหรือราชวงศ์ และผู้นำเกิดจากผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ความกล้าหาญ หรือบุคคลนั้นมีคุณสมบัติต่าง ๆ ในความเป็นผู้นำในตัวของเขาเอง

๓.๑.๓ ลักษณะประเภทและแบบของภาวะผู้นำ

ลักษณะประเภทของภาวะผู้นำที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษบางอย่าง ที่ทำให้ผู้นำประสบความสำเร็จในการบริหารงานแต่มีข้อแตกต่างกันบ้างตามลักษณะประเภทของงานที่รับผิดชอบ เช่น ผู้นำทางการศึกษาย่อมแตกต่างจากผู้นำทางทหารเป็นต้น อย่างไรก็ตาม เราสามารถสรุปลักษณะและประเภทของผู้นำได้ตามคุณสมบัติของผู้นำที่ดี ๒ ด้าน ดังต่อไปนี้^{๑๑}

๑. คุณสมบัติภายในตัวของผู้นำ ได้แก่

- ๑.๑.รู้หลักของสัปปริยธรรม มีการรู้หลักการเหตุผล เป็นต้น

^๘ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๘/๙๔-๙๕.

^๙ สุวิน สุขสมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๓, หน้า ๗๗.

^{๑๐} พรนพ พุกกะพันธ์, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๓.

- ๑.๒ มีสติปัญญา ไม่ประมาท
- ๑.๓ ตั้งตัว ทนต่อเหตุการณ์
- ๑.๔ มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล
- ๑.๕ เป็นคนเข้มแข็ง

๒. คุณสมบัติภายนอก ในการที่จะประสานคนและงานเข้าด้วยกัน ได้แก่

- ๒.๑ มีความรู้ ความสามารถ
- ๒.๒ มีพรหมวิหารธรรม
- ๒.๓ หวังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม
- ๒.๔ น่ารักน่าเคารพ
- ๒.๕ เป็นธรรมาธิปไตย
- ๒.๖ ฉลาดในการพูด
- ๒.๗ ไม่ลำเอียง

๑. ความรู้ (Knowledge) การเป็นผู้นำความรู้เป็นสิ่งที่จำเป็นมากที่สุด เพราะจะเป็นเครื่องมือช่วยรักษาสถานการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องรอบรู้ยังรอบรู้มากฐานะแห่งความเป็นผู้นำยิ่งมั่นคงยิ่งขึ้น

๒. ความคิดริเริ่ม (Initiative) ความคิดริเริ่ม คือ ความต้องการที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยไม่ต้องมีคำสั่งและแสดงข้อคิดเห็นที่จะแก้ไข สิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้น

๓. ความกล้าหาญ (Courage) ความกล้าหาญ คือ ลักษณะอาการที่ไม่กลัวต่ออันตราย ความลำบากหรือความเจ็บปวด

๔. ความเด็ดขาด (Decisiveness) ความเด็ดขาด คือ ความสามารถที่จะตัดสินใจได้ทันทีเมื่อตกลงสั่งการใด ๆ แล้วจะสั่งได้อย่างเด็ดขาด สั้นและชัดเจน

๕. ความยุติธรรม (Justice) ความยุติธรรม คือ การปฏิบัติให้ถูกต้องตามความยุติธรรม และศีลธรรมวางตนเป็นกลางไม่เอนเอียงในการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์หรือเป็นโทษต่อผู้หนึ่งผู้ใด

๖. ความอดทน (Endurance) คือ ความสามารถของร่างกายและความคิดจิตใจที่จะทนต่อการปฏิบัติกิจการหรือหน้าที่อย่างสมเหตุสมผลให้ต่อเนื่องและสำเร็จได้

๗. ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) คือ การมีใจจดจ่อที่ดีและความเอาใจใส่ต่อหน้าที่หรือกิจการที่จะต้องปฏิบัติอยู่เสมอ

๘. ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) คือ ขจัดความสุขหรือผลประโยชน์แห่งตน

๙. ความเห็นอกเห็นใจ (Humanity) คือ คุณสมบัติประจำตัวอันเป็นแบบอย่างของมนุษยชาติซึ่งต้องประกอบด้วยความเมตตาความกรุณาความสงสารและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

๑๐. ความจงรักภักดี (Loyalty) คือ สภาพหรือคุณสมบัติประจำตัวของการเป็นบุคคลที่ซื่อสัตย์สุจริตต่อผู้อื่น ต่อหน้าที่ ต่อรัฐ การเป็นผู้นำหรือผู้บริหาร

๑๑. การบังคับใจตนเอง (Self-Control) คือ การบังคับจิตใจเพื่อมิให้แสดงซึ่งกิริยาต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสมแก่ผู้อื่นการบังคับตนเองนั้นนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับผู้บริหารเป็นต้น อันจะเป็น

การสร้างที่น่าเชื่อถือ และความมั่นใจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งคุณสมบัติของผู้หน้าที่ดีควรประกอบด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้^{๑๒}

๑. มีอุดมการณ์
๒. สามารถพึ่งตนเองได้
๓. ปฏิบัติงานด้วยความมั่นใจ
๔. เป็นนักสู้ที่กล้าเผชิญเหตุการณ์
๕. ตัดสินใจและปฏิบัติการโดยพลันไม่ลังเล
๖. ใฝ่ใจในการผูกไมตรีกับหน่วยงานอื่นเป็นต้น

ดังนั้น หากพิจารณาถึงภาวะของผู้นำแล้ว ย่อมพิจารณาได้จากลักษณะและประเภทของท่านผู้นำว่าผู้นำที่ดี ที่องค์กรต้องการนั้นควรมีลักษณะอย่างไรเป็นเบื้องต้นเสียก่อน จึงจะสามารถเลือกผู้นำที่ดีให้กับองค์กรนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๒ แบบของผู้นำ

การศึกษาแบบของผู้นำ นับว่าเป็นเรื่องสับสนไม่น้อย เพราะแบบของผู้นำย่อมแตกต่างกันออกไปตามสถานการณ์ เวลา และสถานที่ เมื่อกล่าวถึงรูปแบบของผู้นำ ก็จะได้ว่ามีรูปแบบมากมายหลายลักษณะด้วยกัน ทำให้รูปแบบแตกต่างกันออกไปตามสถานการณ์ เวลาและสถานที่ แต่ก็มีพอที่จะจำแนกรูปแบบการศึกษาผู้นำ ออกเป็น ๔ แนวทาง ซึ่งจะพิจารณาได้จาก^{๑๓}

๑. แหล่งที่มาอำนาจของผู้นำ
๒. การใช้อำนาจของผู้นำ
๓. วิธีการทำงานของผู้นำ
๔. แนวทางพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงออก

ดังนั้น รูปแบบของผู้นำ จึงมีความเกี่ยวข้องกับผูกพันกับอำนาจ ซึ่งอำนาจที่ผู้นำแต่ละรูปแบบใช้นั้น อาจพิจารณาได้จากอำนาจ ๓ ประเภท คือ

๑. ผู้นำแบบใช้พระเดช ผู้นำลักษณะนี้นับถืออำนาจที่ได้รับตามกฎหมายเป็นข้ออ้างมักใช้อำนาจที่ตนมีอยู่ ทำทุกอย่างที่ตนพอใจ โดยไม่มีการยั้งคิด^{๑๔}

๒. ผู้นำแบบใช้พระคุณ ผู้นำลักษณะแบบนี้มิได้ใช้อำนาจที่ตนมีอยู่เป็นเครื่องมือในการบริหารแต่กลับใช้อำนาจ และศิลปะของการเป็นผู้นำอยู่ก่อให้เกิดความศรัทธาจากใต้บังคับบัญชาที่ช่วยให้เกิดความเห็นอกเห็นใจตามมา และมุ่งสร้างมนุษยสัมพันธ์ในหมู่ผู้ร่วมงานก่อให้เกิดความเคารพนับถือ และมีผลผลักดันให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานด้วยความเต็มใจ

๓. ผู้นำแบบพ่อพระ ผู้นำลักษณะนี้ เป็นผู้นำที่พยายามทำตนให้ควรแก่การเคารพ นับถือตามตำแหน่ง อำนาจหน้าที่ได้รับโดยให้ความเห็นอกเห็นใจและความเป็นธรรมแก่ทุกคน

^{๑๒} อุทัย หิรัญโต, ศิลปศาสตร์ของนักบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๒), หน้า ๑๓.

^{๑๓} น้อย สุปิงคลัด, ภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๑.

^{๑๔} กวี วงศ์พุด, ภาวะผู้นำ, อ่างแล้ว, หน้า ๒๖.

ผู้นำเป็นผู้ที่มีบทบาทในการนำพาองค์กร หน่วยงาน หรือสังคมที่ตนรับผิดชอบให้ไปสู่เป้าหมายแต่ผู้นำทุกคนเชื่อว่าจะประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้เป็นเพราะผู้นำมี ประสิทธิภาพในความ เป็นผู้นำน้อย ซึ่งนักวิชาการได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับผู้นำที่มีประสิทธิภาพน้อยไว้ ดังนี้

๑. **ผู้นำแบบผู้หนีงาน** ผู้นำแบบนี้ขาดความสนใจด้านที่เกี่ยวกับความสำเร็จของงาน ตลอดจน สัมพันธภาพของผู้ร่วมงานเขาไม่หนีงานแต่อย่างใดแต่อาจกระทำอันเป็นการขัดขวางการ ทำงานของผู้อื่นโดยแทรกหรือการปิดบังข้อเท็จจริงคิดว่าคงไม่ได้รับความยุติธรรมจึงได้ละทิ้งงาน

๒. **ผู้นำแบบนักบุญ** เป็นผู้ที่มีใจเมตตา และคำนึงถึงสัมพันธภาพอันดีเหนือสิ่งอื่นใด เพื่อให้ ปฏิบัติงานได้ผล เขาเชื่อว่าผลิตผลของงานไม่สำคัญเท่าความสนิทสนมอันดีต่อกัน

๓. **ผู้นำแบบเผด็จการ** ลักษณะของหัวหน้างานแบบนี้ เป็นผู้ทำงานมุ่งแต่ภารกิจอย่าง เดียวไม่คำนึงถึงเรื่องอื่น ๆ ไม่มีสัมพันธภาพกับผู้ร่วมงาน และไม่มีใจไว้วางใจต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้นำชนิดนี้มองผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นเครื่องจักร

๔. **ผู้นำแบบประนีประนอม** คือ ผู้นำยอมรับการมุ่งงานสำเร็จและการสร้างสัมพันธไมตรี ที่ดีกับผู้ร่วมงานแต่ไม่มีความสามารถ หรือประสานทั้ง ๒ อย่างเข้าด้วยกัน ลักษณะของเขาจึงเป็น แบบประนีประนอมยินดีที่จะขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นให้น้อยลงมากกว่าที่จะผลิตให้มาก

ผู้นำที่ประสบความสำเร็จในการทำงานนั้น ต้องเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพมีความรู้ ความสามารถ ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เป็นองค์ประกอบในการดำเนินงาน ซึ่งผู้นำดังกล่าวนี้มีท่านผู้รู้ได้ ให้แบบในการทำงานไว้ ดังนี้

๑. แบบผู้ทำตามคำสั่งอย่างเดียว

๒. แบบนักพัฒนา

๓. แบบผู้เผด็จการที่มีศิลปะ

ผู้นำ หรือผู้บริหารย่อมมีความแตกต่างกันไปตามฐานะบทบาทหน้าที่ของตนที่ได้ รับผิดชอบทั้งนี้เป็นเพราะ ผู้นำมีพฤติกรรมที่แสดงออกในการทำงานโดยยึดหลักการที่แตกต่างกัน อันมีพฤติกรรมเป็นตัวกำหนด ซึ่งผู้นำประเภทนี้มีท่านผู้รู้ได้แบ่งพฤติกรรมไว้ ดังนี้

๑. **ผู้นำแบบยึดสถาบันเป็นหลัก** ผู้นำแบบนี้จะยึดผลผลิตเป็นหลัก โดยให้ทุกคนปฏิบัติ ตามนโยบาย และไม่คำนึงถึงผลกระทบที่มี ต่อผู้ ใต้บังคับบัญชาคนอื่น ๆ จึงใช้อำนาจอย่างเต็มที่

๒. **ผู้นำแบบยึดตัวบุคคลเป็นหลัก** ผู้นำที่คำนึงถึงผู้ใต้บังคับบัญชา และความสุขของ ผู้ร่วมงานการขัดต่อระเบียบเป็นเรื่องธรรมดา ความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงานเป็นการนอกแบบคบหากันที่ตัว

๓. **ผู้นำแบบสานประโยชน์ประสานงานประโยชน์ของสถาบันหรือหน่วยงานที่สอดคล้อง** คำนึงถึงประโยชน์และหน่วยงานเป็นหลัก

ผู้นำกับการแสดงออกตามบทบาทที่ตนรับผิดชอบ มีหลากหลายรูปแบบ ตามความถนัด ความรู้ความสามารถของผู้นำที่มีต่อผู้ใต้ บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงาน ซึ่งผู้นำประเภทนี้มีนักวิชาการให้ ทัศนะไว้ ดังนี้

๑. **ผู้นำแบบพ่อแม่ปกครองลูก** ผู้นำที่ทำตัวเหมือนพ่อแม่ของผู้ใต้บังคับบัญชาทำตนเป็น ผู้รู้ทุกประการ และปกป้องผู้ใต้บังคับบัญชาที่จงรักภักดีโดยที่ใครแตะไม่ได้

๒. **ผู้นำแบบใช้กลวิธีเพื่อควบคุม การบริหาร** ลักษณะนี้จะพยายามใช้อำนาจโดยการรอบรู้ ในตำแหน่ง มักคำนึงถึงประโยชน์ และหาโอกาสโดยเอาผู้อื่นบังหน้าเป็นคนเอาดีใส่ตัว เอาชั่วให้คนอื่น

๓. ผู้นำแบบผู้เชี่ยวชาญ ผู้นำลักษณะนี้ค่อนข้างไปทางนักวิชาการมากกว่าการบริหาร มักให้คำแนะนำมากกว่าการสั่งการ

นอกจากนี้ แบบของผู้นำ ยังจำแนกออกได้อีก ตามวิธีการไว้ ๔ แบบ ดังนี้

๑. ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ ผู้นำลักษณะนี้ถือกฎระเบียบเป็นแบบแผนไม่ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลงและมักจะยกเหตุผลทางระเบียบเป็นข้ออ้าง^{๑๕}

๒. ผู้นำแบบบงการ ผู้นำลักษณะนี้ชอบใช้อำนาจใช้ วิธีการสั่งการเพียงอย่างเดียวไม่ใช้วิธีสอนหรือแนะนำ ไม่มีมนุษยสัมพันธ์

๓. ผู้นำแบบจงใจ

๔. ผู้นำแบบร่วมมือ

เมื่อพิจารณาถึงแบบของผู้นำจากลักษณะของการใช้อำนาจแล้ว แบบของผู้นำสามารถจำแนกออกได้ ๓ ลักษณะ ดังต่อไปนี้^{๑๖}

๑. ผู้นำแบบอำนาจนิยม หรือแบบผู้นำอัตตาธิปไตยเป็นลักษณะผู้นำที่ตัดสินใจกำหนดนโยบาย และวางแผนปฏิบัติงานด้วยตนเอง แล้วจึงกำหนดหรือมอบหมายให้กับสมาชิกทำตามแนวทางและแผนงานที่ตนกำหนดไว้มักไม่สนใจรับฟังความเห็นข้อเสนอแนะของสมาชิก

๒. ผู้นำแบบตามสบาย หรือผู้นำแบบเสรีนิยมคือผู้นำที่ยอมให้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ แต่มักจะไม่ค่อยตัดสินใจไม่ให้ข้อเสนอแนะ ไม่วางแผน ไม่กำหนดนโยบายโดยจะปล่อยให้สมาชิกแก้ปัญหาตนเอง หรือปล่อยให้สถานการณ์คลี่คลายไปเอง ผู้นำประเภทนี้จะไม่ค่อยพบเพราะส่วนมากแล้วจะเป็นผู้นำอยู่ไม่นานก็ต้องพ้นสภาพผู้นำ

๓. ผู้นำแบบประชาธิปไตย คือ ลักษณะของผู้นำที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดนโยบาย และร่วมวางแผนปฏิบัติงานของกลุ่ม ผู้นำประเภทนี้เต็มใจรับฟังพิจารณาข้อเสนอแนะ และความคิดเห็นของสมาชิกแบบของผู้นำนั้น จากการศึกษาพบว่ามีหลายรูปแบบ พอสรุปใจความว่า ๓ แบบ ได้แก่ แบบอัตตาธิปไตย คือ มีตนเป็นใหญ่ใช้อำนาจหรือพระเดชแบบเผด็จการเป็นต้น แบบเสรีนิยม คือปล่อยให้สมาชิกปล่อยให้สมาชิกแก้ไขปัญหาตนเอง เป็นนักบุญหนึ่งงานปล่อยให้สถานการณ์คลี่คลายไปเอง เป็นต้น และแบบประชาธิปไตย คือถือแนวความคิดของคนส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์ทำงานมีการวางแผน มีระเบียบ มีส่วนรวมในการตัดสินใจ

๓.๓ บทบาทหน้าที่และอำนาจของผู้นำที่พึงประสงค์

ผู้นำในฐานะผู้นำผู้อื่นให้ทำตาม หรือเป็นแบบอย่างให้ดำเนินรอยตามควรสร้างบทบาทปฏิบัติตามหน้าที่ของผู้นำให้ครบถ้วนสมบูรณ์ และมีการใช้อำนาจตามสมควรแก่เหตุ ดังนี้

^{๑๕} สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, หน้า ๓๖๒ - ๓๖๔.

^{๑๖} Edwin B. Flippo, อ้างใน สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์”, หน้า ๑๕.

๓.๓.๑ บทบาทของผู้นำ

บุคคลที่อยู่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตาม ย่อมมีหน้าที่ต้องกระทำหรือรับผิดชอบตามวุฒิภาวะ ความรู้ ความสามารถ ผู้นำเช่นเดียวกัน เมื่อดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำของกลุ่มแล้วย่อมมีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบตามฐานะ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมบทบาทหน้าที่ ของผู้นำได้ ดังนี้

ผู้นำมีบทบาท คือ มีพฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพบทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนด และคาดหวังให้บุคคลกระทำตามหน้าที่ เช่น เป็นครูต้องสอนนักเรียน เป็นตำรวจต้องพิทักษ์สันติราษฎร์ ทหารต้องเป็นรั้วของชาติ เป็นลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น^{๑๗} ความเป็นผู้นำตามบทบาท คือ การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู ซึ่งเป็นพฤติกรรมหรือการแสดงออกตามความคาดหวังของตนหรือผู้อื่น

๓.๓.๒ หน้าที่ของผู้นำ

หน้าที่หมายถึง กิจที่จะต้องทำ หรือวงแห่งกิจการ ซึ่งอาจเป็นการกระทำด้วยจริยธรรม ทำตามกฎหมาย หรือทำด้วยความสำนึกของบุคคลนั้น ๆ ดังนั้น บทบาทหน้าที่ จึงหมายถึง กิจที่จะต้องทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ทั้งบทบาทและหน้าที่ที่จะต้องอยู่คู่กันเสมอจะมีเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ วันหนึ่งคืนหนึ่ง อาจมีหลายบทบาท เมื่อมีบทบาทอย่างนั้น ต้องทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับบทบาทตามที่ผู้อื่นคาดหวังไว้^{๑๘} ดังนั้น หน้าที่ของผู้นำ คือการทำงานที่ต้องใช้รับผิดชอบตามที่องค์กรกำหนดไว้ มีลักษณะประเภทงานที่ผู้นำจะต้องทำ และจะต้องใช้ผู้อื่นคืองานที่ผู้นำจะต้องทำด้วยตนเองงานประเภทนี้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำไม่ได้เพราะขาดข้อมูลขาดความรู้ ประสบการณ์ยังไม่ถึงขาดการยอมรับเป็นต้นงานที่ต้องใช้ผู้อื่นทำแทนเพราะถ้าผู้นำทำเองก็จะไม่สำเร็จตามเวลาที่ กำหนดถือว่าเป็นการมอบหมายงาน แต่ยังคงต้องรับผิดชอบอยู่^{๑๙} อีกทั้งยังทำหน้าที่ของผู้นำในฐานะเป็นผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกในกลุ่มอยู่ร่วมกัน ที่จะต้องอยู่ใกล้ชิดมีความสัมพันธ์กับคนในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้กลุ่มมีความสามัคคี กลมเกลียว^{๒๐} ในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ หมายถึง ผู้นำต้องมีความรับผิดชอบในกระบวนการทำงานด้วยความมั่นคง และเข้าใจได้ผู้นำจะต้องทำให้กลุ่ม ทำงานให้บรรลุตาม เป้าหมาย ในฐานะที่เป็นผู้อำนวยการให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม หมายถึง เขาจะปฏิบัติงานในทางที่จะอำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ และปฏิบัติกันด้วยดีของสมาชิกในกลุ่มการติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นในการช่วยให้หน้าที่บรรลุเป้าหมาย

อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า หน้าที่ของผู้นำ จะต้องกระทำอยู่ ๒ ลักษณะ คือ หน้าที่หลัก และหน้าที่ประกอบ ดังนี้^{๒๑}

^{๑๗} ณรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โอเอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๙.

^{๑๘} ฉลอง มาปรีดา, **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

^{๑๙} กวี วงศ์พุด, **ภาวะผู้นำ**, ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์เสริมวิชาชีพปัญญา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐.

^{๒๐} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๙๖.

^{๒๑} น้อย สุปิงคลัต, **ภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน**, หน้า ๒๖-๓.

๑. หน้าที่หลัก เป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติจะละเอียดดกบกพร่องไม่ได้ เพราะหากละเอียดแล้วกิจการต่าง ๆ ภายในหน่วยงานจะบกพร่องและเกิดความเสียหายทันที หน้าที่หลักได้แก่

๑.๑ หน้าที่ในการตัดสินใจ

๑.๒ หน้าที่ในการควบคุมบังคับบัญชา

๑.๓ หน้าที่ในการสนับสนุน อำนาจความสะดวกแก่ผู้ปฏิบัติงาน

๑.๔ หน้าที่ในการประสานงาน ทั้งภายในหน่วยงานและภายนอกหน่วยงาน

๒. หน้าที่ประกอบเป็นหน้าที่เสริมในฐานะที่เป็นผู้นำทำให้ความเป็นผู้นำสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่หากละเอียดไม่ปฏิบัติบ้างจะไม่กระทบต่อกิจกรรมภายในหน่วยงาน เช่น

๒.๑ การเป็นตัวแทนกลุ่ม

๒.๒ เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม เป็นต้น

หรืออาจกล่าวได้ว่า หน้าที่ของผู้นำ ต้องทำงานใน ๑๐ เรื่อง ดังต่อไปนี้^{๒๒}

๑. เป็นผู้วางแผนในการดำเนินงาน

๒. เป็นผู้จัดการของกลุ่ม

๓. เป็นผู้กำหนดนโยบาย

๔. เป็นผู้เชี่ยวชาญ

๕. เป็นนักการศึกษา

๖. เป็นผู้ตัดสินใจ

๗. เป็นผู้เลือกวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

๘. เป็นผู้สนับสนุนบุคคล หรือสมาชิกในกลุ่มให้บรรลุในการทำงาน

๙. เป็นนิเทศงาน

๑๐. เป็นผู้ประเมินงาน

นอกจากนี้แล้ว ผู้นำยังทำหน้าที่อื่นในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบองค์กรตามตำแหน่งงานที่ได้รับมอบหมายให้ ดังนี้

๑. เป็นผู้รับผิดชอบในการปฏิบัติงานที่อยู่ในความรับผิดชอบ

๒. เป็นผู้ช่วยเสริมสร้างให้ปริมาณและคุณภาพของงานได้รับผลสูงสุด

๓. เป็นผู้สอนแนะนำการทำงานให้ผู้ใต้บังคับบัญชา

๔. เป็นผู้ติดต่อประสานงานในองค์กร เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพ

๕. เป็นผู้สั่งงานและควบคุมงาน

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของผู้นำพอสรุปได้ว่า ผู้นำนั้นมีบทบาทในการวางแผนงาน การสั่งการ การตัดสินใจ การกำหนดนโยบาย การควบคุมดูแลงานสนับสนุนให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรับผิดชอบต่อการทำงานต่าง ๆ และผลักดันงานต่าง ๆ ให้สำเร็จเป็นไปตามจุดหมายที่ตั้งไว้

^{๒๒} จีรพรรณ กาจนะจิตรรา, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๓.

๓.๓.๓ อำนาจของผู้นำ

บุคคลต่าง ๆ ในสังคมหรือในโลก นี้ย่อมมีอำนาจหรือกำลังที่แตกต่างกันไปตามฐานหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบผู้นำก็เช่นเดียวกันย่อมมีอำนาจมากบ้างน้อยบ้างตามตำแหน่งที่รับมอบหมาย ดังนั้นเพื่อความเข้าใจในอำนาจและขอบเขตของอำนาจของผู้นำ จึงควรพิจารณาอำนาจของผู้นำว่า ผู้นำแต่ละคนนั้น มีที่มาของอำนาจแตกต่างกันอย่างไร

เมื่อพิจารณาถึงอำนาจหน้าที่ของผู้นำ จะเห็นได้ว่า อำนาจของผู้นำนั้น เป็นผลที่เกิดจากความรับผิดชอบ และอำนาจหน้าที่ นั้นมีลักษณะเป็นสิทธิ เช่นสิทธิในการวินิจฉัยสั่งการสิทธิในการบังคับบัญชาและสิทธิในการบริหารงานเป็นต้นอำนาจหน้าที่ เป็นอำนาจที่มีอยู่ในสถาบันทางการบริหาร โดยมีรัฐธรรมนูญกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ธรรมเนียมประเพณีนิยมระบุให้ไว้แก่ผู้บังคับบัญชาทุกตำแหน่งที่มีการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นของสายการบังคับบัญชาซึ่งเรียกว่า สิทธิในการบังคับบัญชา

ดังนั้น อำนาจจึงแบ่งได้ ๓ ประเภท คือ อำนาจตามหลักเหตุผลและกฎหมาย อำนาจบารมี และอำนาจตามประเพณี

๓.๓.๑ อำนาจตามหลักเหตุผลและกฎหมาย

โดยทั่วไปแล้ว ความมีเหตุ มีผลนั้นมักจะเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการ (เหตุ) ควบคู่กับจุดหมาย (ผล) หมายความว่า วิธีการนี้จะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้หรือไม่หากว่าความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการไปสู่เป้าหมายเป็นไปด้วยดี ก็หมายความว่า ความมีเหตุ มีผลซึ่งกันและกันนั้นก็คือ มีเหตุแล้วนำไปสู่ผลที่ต้องการ ลักษณะของอำนาจชนิดนี้ คือ^{๒๓}

๑. อำนาจที่เกิดขึ้นมา เพราะความเชื่อหรือความรู้สึกว่า อำนาจนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามหลักแหล่ง เหตุผลและระเบียบกฎหมาย คือเป็นไปตามหลักแหล่งนิติธรรม

๒. อำนาจที่เกิดจากระบบเหตุผล และระบบกฎหมาย ซึ่งเป็นที่ยอมรับและเคารพยึดถือเป็นหลักปฏิบัติมิใช่เกิดจากส่วนตัวบุคคล ดังนั้น การจะใช้อำนาจชนิดนี้จึงต้องอยู่ในกรอบขอบเขตของระเบียบปฏิบัตินั้น ๆ

๓. อำนาจนี้ได้มาจากการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหน่วยงานหรือองค์กรนั้นเช่นตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์กรหรือหน่วยงาน ซึ่งลดหลั่นกันไปตามสายการบังคับบัญชา เป็นต้น

๔. อำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ย่อมมีการสับเปลี่ยนตัวบุคคลกันได้ ตามระเบียบของหน่วยงานนั้นเช่น ตำแหน่งต่าง ๆ ในระบอบราชการ หรือถ้าเป็นตำแหน่งที่มาจากการเลือกตั้งก็จะอยู่ในตำแหน่งตามวาระ เช่นสมาชิกผู้แทนเป็นต้น ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ย่อมมีอำนาจประเภทนี้มากขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่

^{๒๓} วุฒิชัย จานง, พฤติกรรมการตัดสินใจ, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๙-๒.

๓.๓.๒ อำนาจบารมี

บารมี ในที่นี้ หมายถึง คุณลักษณะหรือบุคลิกที่ผิดจากคนธรรมดาและได้รับการยอมรับว่าเหนือกว่าบุคคลอื่น เป็นบุคคลที่หาได้ยากจึงได้รับการยกย่องให้เกียรติให้เป็นผู้นำอำนาจชนิดนี้มีลักษณะ ดังนี้^{๒๔}

๑. เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นและคงอยู่ด้วยการยอมรับจากผู้อื่นอำนาจมีการแสดงความสามารถเป็นพิเศษ เพื่อเป็นการพิสูจน์จนคนอื่นยอมรับ เช่น การแสดงฤทธิ์หรือการแสดงความเป็นอัจฉริยะจนเป็นที่ประจักษ์

๒. เมื่อยอมรับอำนาจชนิดนี้ แล้วจะเกิดความรู้สึกขึ้นว่าเป็นหน้าที่ ในการที่จะปฏิบัติตามคำสั่งการของผู้มีอำนาจ

๓. ผู้ที่เข้าร่วมเป็นสาวกหรือผู้ติดตามเข้ามาด้วยความสมัครใจในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า เป็นบริวารยศคนเหล่านี้จะได้รับมอบภารกิจให้ทำ โดยขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้นำ และจะไม่มีความตอบแทนให้ จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครใจ

๔. ผู้นำในอำนาจชนิดนี้จะมีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง มีการตั้งกฎเกณฑ์และเรียกร้องให้บริวารปฏิบัติภารกิจ แม้ในบางอย่างอาจจะแตกต่างจากขนบธรรมเนียมหรือแบบแผนเดิมก็ตาม

๕. อำนาจชนิดนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ชนิดที่เรียกว่าการปฏิวัติ ในความคิดเห็นหรือทัศนคติเก่า ๆ ผู้นำที่มีอำนาจชนิดนี้จะมีบารมีและดำรงอยู่ได้ด้วยแรงศรัทธาและการกระทำตนเป็นที่พึ่งยามยากของผู้อื่น อำนาจชนิดนี้จะมีอยู่ในผู้นำทางศาสนาหรือศาสดาของศาสนาต่าง ๆ ผู้นำในภาวะวิกฤติหรือผู้นำในการกู้ชาติ เป็นต้น

เมื่อกล่าวถึงบารมีธรรม ๑๐ ประการ ในทางพระพุทธศาสนา ที่เมื่อบุคคลบำเพ็ญให้มากเพียงพอแล้ว สามารถเป็นอำนาจของผู้นำแต่เป็นอำนาจอันเกิดจากธรรมหรือคุณความดีที่ควรบำเพ็ญมี ๑๐ ประการได้แก่^{๒๕}

๑. ทาน คือการให้ การเสียสละ
๒. ศีล การประพฤติดีงามถูกต้องตามระเบียบ รักษากายวาจาให้เรียบร้อย
๓. เนกขัมมะ การปลีกตัว ปลีกใจ ออกจากกาม
๔. ปัญญา ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล
๕. วิริยะ ความเพียร บากบั่น ไม่ทอดทิ้งธุระ
๖. ขันติความอดทนความสามารถใช้สติควบคุมตนเองให้อยู่ในอำนาจของเหตุผล
๗. สัจจะ ความจริง คือ ความพูดจริง ทำจริง ไม่โกหกหลอกลวง
๘. อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น วางจุดหมายของการกระทำของตนเองไว้อย่างแน่นอน
๙. เมตตา ความรักใคร่ ปราศจากอคติ ต่อผู้อื่น
- ๑๐ .อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง เทียงธรรม ไม่ลำเอียง

^{๒๔} สุวิน สุขสมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี”, หน้า ๙.

^{๒๕} สุวิน สุขสมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี”, หน้า ๙๓-๙๔.

๓.๓.๓ อำนาจตามธรรมเนียมและประเพณี

อำนาจชนิดนี้ ขึ้นอยู่กับความเชื่อในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ในตนเองแล้วผู้นับถือปฏิบัติอยู่ในกรอบของประเพณีนั้นอันเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป ลักษณะของอำนาจนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมจากท่านผู้รู้ทั้งหลาย ดังต่อไปนี้

ขนบธรรมเนียม (ประเพณี) หมายถึง สิ่งที่เรายอมรับปฏิบัติตามกันมาจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นแนวทางปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันโดยทั่วไป จนเกิดเป็นความเคยชิน และไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นภาระหน้าที่และเป็นสิ่งที่ปฏิบัติมานาน ใช้กันอย่างแพร่หลาย การปฏิบัติก็ไม่มีกฎหมาย หรือข้อบังคับใดให้ ปฏิบัติ^{๒๖} อำนาจที่เกิดขึ้นตามธรรมเนียมและประเพณี ว่าอำนาจชนิดนี้ ขึ้นอยู่กับความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเองดังนั้น ผู้ที่ปฏิบัติตามและอยู่ในกรอบของธรรมเนียมประเพณี อันเป็นที่ยอมรับนับถือ ของคนทั่วไป ย่อมจะเป็นผู้ที่มีอำนาจ เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุของหมู่บ้าน จะเป็นที่เคารพเชื่อฟังหรือยำเกรงจากคนในหมู่บ้านนั้น ลักษณะของอำนาจชนิดนี้ คือ^{๒๗}

๑. การเชื่อฟังและปฏิบัติตามอำนาจประเภทนี้ ขึ้นอยู่กับความศรัทธาในระดับดั้งเดิม หรือประเพณีซึ่งสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เช่น การเคารพผู้เฒ่าในหมู่บ้าน การเคารพพระสงฆ์และความยำเกรงต่อครูบาอาจารย์ เป็นต้น

๒. การเคารพเชื่อฟังอำนาจนี้ เป็นผลมาจากการรู้จัก มักคั่นและความจงรักภักดีเป็นส่วนตัวจึงไม่เรียกผู้นำซึ่งมีอำนาจนี้ว่าเป็นผู้บังคับบัญชาแต่อาจจะเรียกในลักษณะอื่นเช่นผู้หลักผู้ใหญ่ เจ้านาย ลูกพี่ เป็นต้น

๓. ผู้นำที่มีอำนาจแบบนี้ อาจจะมีอำนาจในการสั่งการได้ แต่ไม่เป็นลักษณะทางการ เช่น การทำบุญสวดมนต์หรือการสั่งให้ทำงานต่าง ๆ โดยอาศัยอำนาจอันมาจากความยำเกรงบริวารหรือผู้ติดตามก็มักจะเป็นกลุ่มญาติกัน มีความสัมพันธ์กันโดยสายเลือด มิฉะนั้นก็จะเป็นผู้ที่เข้ามาเป็นพวกด้วยความสมัครใจ

๔. อำนาจลักษณะนี้ มีอยู่ มากในสังคมประเทศด้อยพัฒนา หรือสังคมที่กำลังพัฒนา อำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้ใช้ในการกำหนดแบบของผู้นำอีกประเภทหนึ่งคือ ผู้นำแบบสัญลักษณ์ ซึ่งเป็น ผู้นำที่มีลักษณะ เป็นสัญลักษณ์ของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่ควรแก่การเคารพนับถือเช่น ประมุขของประเทศ

นอกจากนี้ หากเราจะกล่าวถึงที่มาของอำนาจแล้ว อำนาจของผู้นำแต่ละท่านนั้น มีที่มาของอำนาจที่แตกต่างกันไป เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว อาจจำแนกที่มาของอำนาจได้ ๕ ประการด้วยกัน คือ

๑. อำนาจการให้ผลตอบแทนหรือรางวัลอำนาจชนิดนี้เกิดจากการที่ผู้นำสามารถให้รางวัลหรือผลประโยชน์แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ถ้าผู้ใต้บังคับบัญชาให้ความร่วมมือหรือปฏิบัติตามก็จะได้รับสิ่งตอบแทนเป็นรางวัลในรูปแบบต่าง ๆ

^{๒๖} สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

^{๒๗} สุวิน สุขสมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๙๕.

๒. อำนาจการบังคับบัญชา อำนาจชนิดนี้มีพื้นฐานมาจาก การสร้างความกลัวเพราะผู้ที่มีอำนาจจะลงโทษบุคคลที่ขัดต่อคำสั่งหรือไม่ให้ความร่วมมือได้

๓. อำนาจตามสิทธิหรือตามกฎหมาย เป็นอำนาจชนิดนี้เกิดจากสถานะหรือตามตำแหน่งหัวหน้า โดยมีพื้นฐานมาจากกฎหมายหรือระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ และเป็นอำนาจที่มีลักษณะสูงต่ำตามสายการบังคับบัญชา

๔. อำนาจการอ้างอิทธิพลหรือความใกล้ชิดอำนาจชนิดนี้เกิดจากการที่บุคคลสามารถอ้างอิทธิพลที่มีอำนาจ หรือการที่ผู้ใดมีความใกล้ชิดกับผู้ที่มีอำนาจจึงพลอยมีอำนาจไปด้วย นอกจากนี้ก็อาจเกิดจากการประพடுத்தที่เลียนแบบบุคคลซึ่งได้รับการยกย่องนับถือหรือการที่มีนามสกุลเดียวกับผู้มีอำนาจ หรืออยู่ใกล้ชิดกับผู้ที่มีอำนาจ ก็อาจจะพลอยทำให้มีอำนาจไปด้วย

๕. อำนาจเกี่ยวกับความเชี่ยวชาญ อำนาจชนิดนี้เกิดจากการที่บุคคลมีความรู้ ความชำนาญเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ ตลอดจนการที่มีประสบการณ์ ความสามารถในด้านใดด้านหนึ่งจนเป็นที่ยอมรับก็จะเกิดอำนาจนี้ขึ้นได้

สำหรับอำนาจอิทธิพลของผู้หน้านั้น ผู้นำที่มีอำนาจอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่มผู้นำท่านใด มีอำนาจมากหรือมีอำนาจน้อยเพียงใด ย่อมสังเกตได้จากพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชาที่แสดงออกต่อผู้นั้นอำนาจผู้นำแบ่งได้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ก็คือ^{๒๘}

๑. อำนาจหน้าที่ คือ ผู้ที่เข้าสู่ตำแหน่งอย่างเป็นทางการจะมีอำนาจหน้าที่ประจำตำแหน่งนั้นๆ กำหนดไว้ เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อบังคับบัญชา ให้สามารถแสดงบทบาทได้เพียงใด เช่นกำนัน นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดี รัฐมนตรี ก็มีระเบียบมีอำนาจหน้าที่กว้างขวางเพียงใดทั้งในด้านการตัดสินใจ การบังคับบัญชาการเงิน และการให้คุณให้โทษบุคคลได้ รับการแต่งตั้งตำแหน่งใดก็จะทำบทบาทของตนได้ ภายในหน้าที่การงานที่กำหนดไว้สำหรับตำแหน่งนั้น ครั้นหมดจากตำแหน่งก็หมดจากอำนาจหน้าที่ไปด้วย

๒. อำนาจบารมี เป็นอำนาจที่ไม่เป็นทางการ เกิดขึ้นได้กับผู้ผู้นำทุกคนถ้าสามารถสร้างสมบารมีได้ อำนาจบารมีเป็นเรื่องความดีเป็นพระคุณ เป็นผลกระทำของผู้ผู้นำที่ก่อให้เกิดความรัก ความศรัทธาจากลูกน้อง เป็นอำนาจที่ต้องใช้เวลาในการสร้างสมมานานอำนาจบารมี สามารถสร้างได้โดยอาศัยองค์ประกอบต่างๆ คือ ทรัพย์สิน คุณความดี กำลังกาย และกำลังใจแหล่งอำนาจที่สำคัญ ๕ ประการ คือการให้รางวัล การบังคับ กฎหมาย การอ้างอิทธิพลบุคคลผู้มีอำนาจหรือมีอิทธิพล และความเชี่ยวชาญ

อำนาจของผู้หน้านั้น จากการศึกษาสามารถนำมาสรุปเป็นใจความได้ว่า อำนาจของผู้นำ คือสิทธิในการสั่งการ บริหารงาน หรือ บังคับบัญชาให้คุณให้โทษแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา และอำนาจนั้นมีที่มาจาก เกิดจากผู้บังคับบัญชาทำหน้าที่โดยความเป็นธรรมจนเกิดเป็นอำนาจที่เรียกว่า อำนาจแห่งธรรม เกิดจากการให้รางวัล และค่าตอบแทน หรือกฎหมายให้สิทธิแก่ผู้นำในการให้คุณ ให้โทษแก่ผู้ใต้บังคับ บัญชาและอำนาจที่ได้มาแต่กำเนิดหรือบรรพบุรุษนั่นเอง^{๒๙}

^{๒๘} น้อย สุปิงคลัต, ภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน, หน้า ๒๖ - ๒๙.

^{๒๙} สุวิน สุขุมกิจ, “พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี”, หน้า ๙๖-๙๗.

๓.๔ ฐานะและบทบาทของเจ้าอาวาสตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์

ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในที่นี้ หมายถึงคุณลักษณะเฉพาะของเจ้าอาวาส โดยมุ่งศึกษา ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ดังนี้

๓.๔.๑ ฐานะและบทบาทของเจ้าอาวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

สำหรับภาวะผู้นำตามศาสตร์ตะวันตก หรือโดยความหมายทั่วไปนั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอไปแล้ว ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอให้เห็นภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในพระไตรปิฎก ตามที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ ดังนี้

ก. อาวาสสิกสูตร

ในอาวาสสิกสูตร กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งกับบรรพชิต และคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา ไว้ว่า ^{๓๐}

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรยกย่อง ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุเจ้าอาวาสเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยมรรยาท ไม่ถึงพร้อมด้วยวัตร ๑ ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงจำสูตร ๑ เป็นผู้ไม่ประพฤติดัดเกลา ไม่ยินดีในการหลีกออกเร้น ไม่ยินดีในกัลยาณธรรม ๑ เป็นผู้ไม่มีวาจาไพเราะ ไม่กระทำถ้อยคำให้ไพเราะ ๑ มีปัญญาทราม โง่เขลา ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ควรยกย่อง” ^{๓๑}

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรยกย่อง ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุเจ้าอาวาสเป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยมรรยาท ถึงพร้อมด้วยวัตร ๑ เป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสูตร ๑ เป็นผู้ประพฤติดัดเกลา ยินดีในการหลีกออกเร้น ยินดีในกัลยาณธรรม ๑ มีวาจาไพเราะ กระทำถ้อยคำให้ไพเราะ ๑ มีปัญญาเฉลียวฉลาด ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ เจ้าอาวาส ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ควรยกย่อง ฯ”

จะเห็นได้ว่า ในอาวาสสิกสูตร กล่าวถึงภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสว่า ต้องเว้นจากลักษณะที่ไม่น่ายกย่อง หรือไม่สมควรยกย่อง ๕ ประการ มีความไม่เป็นพหูสูต เป็นต้น และเจ้าอาวาสต้องถึงพร้อมด้วยลักษณะที่น่ายกย่อง ๕ ประการ มีความเป็นพหูสูต เป็นต้น จึงจะถือว่าเป็นเจ้าอาวาสที่มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ ตามที่ปรากฏในอาวาสสิกสูตร

ข. ปิยสูตร

ในปิยสูตร กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา ไว้ว่า ^{๓๒}

^{๓๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๑/๓๗๓.

^{๓๑} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๑/๓๗๓.

^{๓๒} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๒/๓๗๔.

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก ที่ชอบใจที่เคารพ และเป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มีสึล สำรวมด้วยความสำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปรกติเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นผู้พหุสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ สัมมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมาก จำทรงไว้ ขึ้นปาก คล่องใจ แทงตลอดด้วยดีด้วย ทิฐิซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เป็นผู้มิวจาไพเราะ กระทำถ้อยคำให้ไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย ไม่มีโทษ ให้ทราบข้อความได้ชัด ๑ เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉนวน ๔ อันมีในจิตยังเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ๑ ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาส ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก ที่ชอบใจที่เคารพ และ เป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ ฯ

สรุปความในปิยสูตรว่า เจ้าอาวาสพึงประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ ความเป็นผู้มีศีล และความเป็นผู้สำรวมในปาติโมกข์ เป็นต้น เป็นลักษณะภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่พึงประสงค์ในพระสูตรนี้

ค. โสภณสูตร

ในโสภณสูตร กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา ไว้ว่า^{๓๓}

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมยังอาวาสให้งาม ๕ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มีสึล สำรวมด้วยความ สำรวมในพระปาติโมกข์ ฯลฯ ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นผู้พหุสูต ฯลฯ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เป็นผู้มิวจา ไพเราะ ฯลฯ ให้ทราบข้อความได้ชัด ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อให้ผู้เข้าไปหาเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วย ธรรมมีกถา ๑ เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉนวน ๔ อันมีในจิตยังเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ เจ้าอาวาส ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมยังอาวาสให้งาม”

สรุปความในโสภณสูตรว่า เจ้าอาวาสที่คุณสมบัติที่พึงประสงค์ ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติสำคัญ ๕ ประการที่จะทำให้อาวาสมีความงดงาม ได้แก่ ความเป็นผู้มีศีล สำรวมในปติโมกข์ เป็นต้น

ง. พหุการสูตร

ในพหุการสูตร กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา ไว้ว่า^{๓๔}

^{๓๓} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๓/๓๗๕.

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมากแก่อาวาส ๕ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มึสติล ฯลฯ สมาทาน ศึกษา อยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นผู้พหุสูต ฯลฯ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ ปฏิสังขรณ์ เสนาสนะที่หักพัง ๑ ก็ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เข้ามาแล้ว มีภิกษุมาจากแคว้นต่างๆ ย่อมเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า ดูกรท่าน ผู้มีอายุทั้งหลาย มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุมาจากแคว้นต่างๆ ขอเชิญท่านทั้งหลายทำบุญ เป็นสมัยทำบุญ ๑ เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดย ไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉนวน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมากแก่อาวาส ฯ”^{๓๔}

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการย่อมเป็นผู้ไม่ควรยกย่อง ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุเจ้าอาวาสเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วย มรรยาท ไม่ถึงพร้อมด้วยวัตร ๑ ไม่เป็นพหุสูต ไม่ทรงจำสูตร ๑ เป็นผู้ไม่ประพฤติ ขัดเกลา ไม่ยินดี ในการหลีกออกเร้น ไม่ยินดีในกัลยาณธรรม ๑ เป็นผู้ไม่มีวาจา ไพเราะ ไม่กระทำถ้อยคำให้ไพเราะ ๑ มีปัญหาทราหม โง่เขลา ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ควรยกย่อง”

สรุปความในพหูพการสูตรว่า เจ้าอาวาสที่ประกอบด้วยคุณสมบัติสำคัญ ๕ ประการ มีความเป็นผู้มึสติล เป็นต้น ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมากในการบริหารงานของเจ้าอาวาส

จ. อนุกัมปสูตร

ในอนุกัมปสูตร ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งกับ บรรพชิตและคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา ไว้ว่า^{๓๕}

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อม อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ยังคฤหัสถ์ให้สมาทานใน อธิศีล ๑ ให้ตั้งอยู่ในธรรมทัศนะ ๑ เข้าไปหาคฤหัสถ์ผู้ป่วยแล้ว ย่อมให้สติว่า ท่านทั้งหลาย จงตั้งสติให้ตรงต่อพระรัตนตรัยก็ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุมาจากแคว้น ต่างๆ ย่อมเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่าดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุหมู่ใหญ่ เข้ามาแล้ว มีภิกษุมาจากแคว้นต่าง ๆ ขอเชิญท่านทั้งหลายทำบุญ เป็นสมัยทำบุญ ๑ ย่อมฉันทโภชนะที่พวกคฤหัสถ์ถวาย จะเลวหรือประณีตก็ตาม ด้วยตนเอง ๑ ไม่ยัง ศรัทธาไทยให้เสียไป ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาส ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์”

สรุปความในอนุกัมปสูตรได้ว่า เจ้าอาวาสที่สามารถอนุเคราะห์คฤหัสถ์ได้ ต้องมี คุณสมบัติ ๕ ประการ มีการให้คฤหัสถ์สมาทานศีล และตั้งอยู่ในธรรมทัศนะ เป็นต้น

ฉ. อวณณสูตร

^{๓๔} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๔/๓๗๖.

^{๓๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๕/๓๗๗.

^{๓๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๓/๓๗๕.

ในอวัณณสูตร กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา ไว้ว่า^{๓๗}

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก ๕ ประการ เป็นไฉน คือ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรตำหนิ ๑ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาก่อนแล้วกล่าว ตำหนิผู้ควรสรรเสริญ ๑ ไม่ ใคร่ครวญไม่พิจารณาก่อนแล้วแสดงความเลื่อมใส ให้ปรากฏในที่อื่นไม่ควรเลื่อมใส ๑ ไม่ ใคร่ครวญไม่พิจารณาก่อนแล้วแสดงความไม่เลื่อมใส ให้ปรากฏในที่อื่นควรเลื่อมใส ๑ ย่อมยังศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูก นำมาเก็บไว้ในนรก”^{๓๘}

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกเชิญมาอยู่ในสวรรค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วกล่าวตำหนิผู้ควร ตำหนิ ๑ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ ๑ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้ว แสดงความไม่เลื่อมใสให้ปรากฏในที่อื่นไม่ควร เลื่อมใส ๑ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้ว แสดงความเลื่อมใสให้ปรากฏในที่อื่นควรเลื่อมใส ๑ ย่อมไม่ยังศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาส ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูกเชิญมาอยู่ในสวรรค์”

สรุปความในอนุกัมปสูตรได้ว่า เจ้าอาวาสที่สามารถอนุเคราะห์คฤหัสถ์ได้ ต้องมีคุณสมบัติ ๕ ประการ มีการให้คฤหัสถ์สมาทานศีล และตั้งอยู่ในธรรมทัศนะ เป็นต้น

ข. มัจฉริยสูตร สูตรที่ ๑

ในมัจฉริยสูตร สูตรที่ ๑ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าอาวาสไว้ว่า^{๓๙}

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก ๕ ประการเป็นไฉน คือ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรตำหนิ ๑ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาก่อน แล้วกล่าวตำหนิผู้ควรสรรเสริญ ๑ เป็นผู้ตระหนี่อาวาส ๑ ตระหนี่สกุล ๑ ตระหนี่ลาภ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก” ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหมือน ลูกเชิญมาอยู่ในสวรรค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วกล่าว ตำหนิผู้ควรตำหนิ ๑ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ ๑ ไม่เป็นผู้ตระหนี่อาวาส ๑ ไม่ตระหนี่สกุล ๑ ไม่ตระหนี่ลาภ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูกเชิญมาอยู่ในสวรรค์”

สรุปความในมัจฉริยสูตร สูตรที่ ๑ ได้ว่า เจ้าอาวาสหากปฏิบัติตนในฐานะของเจ้าอาวาสได้ดี มีความเป็นผู้ไม่ตระหนี่อาวาส เป็นต้น ก็จะอยู่เป็นสุขเหมือนอยู่ในสวรรค์ หากปฏิบัติตนอยู่ใน

^{๓๗} อัง.ปณ จก.(ไทย) ๒๒/๒๓๗/๓๗๙.

^{๓๘} อัง.ปณ จก.(ไทย) ๒๒/๒๓๖/๓๗๘.

^{๓๙} อัง.ปณ จก.(ไทย) ๒๒/๒๓๙/๓๘๑.

ข้างฝ่ายมีความตระหนี่ มีความตระหนี่อาวาส คือ ตระหนี่ที่อยู่ เป็นต้น ก็จะเหมือนกับตกรนรก ไม่มีความสุขสบายตลอดเวลาที่ยังประพฤติดตระหนี่อยู่

ข. มัจฉริยสูตร สูตรที่ ๒

ในมัจฉริยสูตร สูตรที่ ๒ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าอาวาสไว้ว่า^{๔๐}

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก ๕ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้ตระหนี่อาวาส ๑ ตระหนี่สกุล ๑ ตระหนี่ลาภ ๑ ตระหนี่วรรณะ ๑ ตระหนี่ธรรม ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลายภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือน ลูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ไม่เป็นผู้ตระหนี่อาวาส ๑ ไม่ตระหนี่สกุล ๑ ไม่ตระหนี่ลาภ ๑ ไม่ตระหนี่วรรณะ ๑ ไม่ทำศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูก เชิญมาอยู่ในสวรรค์”

สรุปความในมัจฉริยสูตร สูตรที่ ๒ ได้ว่า เจ้าอาวาสหากปฏิบัติตนในฐานะของเจ้าอาวาสได้ดี มีความเป็นผู้ไม่ตระหนี่อาวาส เป็นต้น ก็จะอยู่เป็นสุขเหมือนอยู่ในสวรรค์ หากปฏิบัติตนอยู่ในข้างฝ่ายมีความตระหนี่ มีความตระหนี่อาวาส คือ ตระหนี่ที่อยู่ เป็นต้น ก็จะเหมือนกับตกรนรก ไม่มีความสุขสบายตลอดเวลาที่ยังประพฤติดตระหนี่อยู่

ฐานะและบทบาทของเจ้าอาวาสในพระไตรปิฎก ตามที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ใน ๑๐ พระสูตร ที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นกล่าวข้างต้นนั้น สามารถสรุปใจความที่บ่งชี้ถึงคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่เจ้าอาวาสพึงมี ๒๑ ข้อ ดังนี้

๑. เป็นผู้มั่งคั่ง สำรวมด้วยความสำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปรกติเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย มีมารยาทถึงพร้อมด้วยวัตร

๒. เป็นผู้พหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ สัมม สุตะ เป็นผู้ได้สดับมาก จำทรงไว้ ขึ้นปาก คล่องใจ แหว่งตลอดด้วยดีด้วยทิวติ ซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

๓. เป็นผู้ประพฤติ ชัดเกลายินดีในการหลีกออกเร้น ยินดีในกัลยาณธรรม

๔. เป็นผู้มิวาทา ไพเราะ กระทำถ้อยคำให้ไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย ไม่มีโทษ ให้ทราบข้อความได้ชัด สามารถทำให้ผู้เข้าไปหาเห็นแจ้ง ยังคลุหฺสถิให้สมาทานในอริสฺส ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วย ธรรมิกถา ตั้งอยู่ในธรรมทัสนะ

๕. มีปัญญา เฉลียวฉลาด

๖. เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน

๗. ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่

^{๔๐} อย.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๒๔๐/๓๘๒.

๘. ปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่หักพัง

๙. รักษารกฏสันถารต้อนรับพระอาคันตุกะ เมื่อมีภิกษุมาจากแคว้นต่างๆ ย่อมเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า ดูกรท่าน ผู้มีอายุทั้งหลาย มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุมาจากแคว้นต่างๆ ขอเชิญท่านทั้งหลายทำบุญ เป็นสมัยทำบุญ

๑๐. เข้าไปหาคฤหัสถ์ผู้ป่วยแล้ว ย่อมให้สติว่า ท่านทั้งหลายจงตั้งสติให้ตรงต่อพระรัตนตรัย

๑๑. ย่อมฉันทโภชนะที่พวกคฤหัสถ์ถวาย จะเลวหรือประณีตก็ตาม ด้วยตนเอง

๑๒. ไม่ยั้งศรัทธาไทยให้เสียไป

๑๓. ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วกล่าว ตำหนิผู้ควรตำหนิ

๑๔. ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ

๑๕. ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วแสดงความไม่เลื่อมใสให้ปรากฏในที่อันไม่ควร เลื่อมใส^{๔๑}

๑๖. ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วแสดงความเลื่อมใสให้ปรากฏในที่อันควร เลื่อมใส

๑๗. เป็นผู้ไม่ตระหนี่อาวาส ไม่หวงแหนอาวาส

๑๘. เป็นผู้ไม่ตระหนี่สกุล ไม่หวงแหนสกุล

๑๙. ไม่ตระหนี่ลาภ

๒๐. ไม่ตระหนี่วรรณะ

๒๑. ไม่ตระหนี่ธรรม

ฐานะและบทบาทของเจ้าอาวาสในพระไตรปิฎกที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น เป็นคุณลักษณะหรือคุณสมบัติสำคัญของเจ้าอาวาสที่จะพึงมี เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่กับบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ตนเองปกครองอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อปรให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันในหมู่คณะของบรรพชิต นำมาซึ่งความเลื่อมใสของสาธุชนที่ยังไม่เลื่อมใส และความเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไปของสาธุชนผู้เลื่อมใสแล้ว ทำให้การปกครองในฐานะผู้นำนั้น ไร้ปัญหาและอุปสรรคที่จะพึงมีเกิดขึ้นได้ ทั้งจากความประพฤติของเจ้าอาวาสเอง จากบุคคล สังคมรอบข้าง หรือจากการบริหารที่มีความผิดพลาด

ภาวะผู้นำของพระพุทธศาสนา จึงให้ความสำคัญกับคุณธรรมและจริยธรรมของเจ้าอาวาสเป็นหลัก คือ เจ้าอาวาสต้องมีความสมบูรณ์พร้อมด้วยวิชา คือความรู้ และจรณะ คือความประพฤติหรือข้อวัตรปฏิบัติที่ดีงามเป็นอย่างแรก ประการสำคัญถัดมา จึงมุ่งเน้นไปที่ชุมชนสัมพันธ์ คือมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้าอาวาส วัด และคนในชุมชน แล้วจึงให้ความสำคัญกับการบริหารงานภายในวัดเป็นลำดับรองลงมา หากจะกล่าวโดยสรุปลง ให้เป็นที่เข้าใจได้โดยง่าย ก็อาจกล่าวได้ว่า ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มุ่งเน้นให้เจ้าอาวาสเก่งตน คือสร้างคุณสมบัติและความประพฤติส่วนตัวให้ดีงามเป็นที่ยอมรับในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณเสียก่อน แล้วจึงเก่งคน คือมีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น การใช้งานผู้ใต้บังคับบัญชารองลงมา และให้ความสำคัญในเรื่องเก่งงาน คือ ความสามารถในการบริหารงานเป็นลำดับถัดมา เพราะพระพุทธศาสนามองว่าความสำเร็จในการทำงานในฐานะผู้นำองค์กร ผู้นำจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับภาวะผู้นำที่อยู่ภายในตัวผู้นำก่อนเป็นลำดับแรก ให้ความสำคัญกับเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตามเป็นลำดับที่ ๒ และให้ความสำคัญกับวิธีการบริหารงานหรือความสามารถในการบริหารงานของผู้นำเป็นลำดับ

^{๔๑} วิสุทธิมรรค เล่ม ๒ ภาคสมาธิ ปริเฉทที่ ๙ พรหมวิหารนิเทศ หน้าที่ ๑๐๓ - ๑๐๔

ต่อมา เพราะเมื่อองค์กรได้ผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่ดีแล้ว กระบวนการในการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและการนำพาองค์กรให้เดินไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ย่อมเป็นไปได้โดยไร้ข้อสงสัย

๓.๔.๒ ฐานะและบทบาทของเจ้าอาวาสตามที่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

สำหรับฐานะและบทบาทของเจ้าอาวาสตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ นั้น ได้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาสไว้ ซึ่งหน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาสที่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ ได้ระบุหน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาสในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไว้ ดังนี้

๓.๒.๒.๑ ภาวะผู้นำตามหน้าที่ของเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาส คือผู้นำหรือผู้ปกครองสูงสุดในวัดนั้น ๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนวัดให้มีความเจริญรุ่งเรืองก็ได้ ให้มีความเสื่อมก็ได้ ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสเป็นสำคัญ ดังนั้น หากจะพิจารณาถึงภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสแล้ว ก็ควรพิจารณาถึงความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสว่าสามารถทำหน้าที่ของเจ้าอาวาสได้มากน้อยหรือไม่ เพียงไร ซึ่งในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ก็ได้ระบุหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ ดังนี้

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้^{๔๒}

- (๑) บำรุงรักษาวัดจัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- (๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือ คำสั่งของมหาเถรสมาคม
- (๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
- (๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล^{๔๓}

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของเจ้าอาวาสที่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ ได้ระบุชัดถึงภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในด้าน “พระคุณ” คือ ภาวะผู้นำที่สามารถ “ให้คุณ” ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความประพฤติเรียบร้อย ดิغام ไม่กระทำการใด ๆ ที่เป็นความผิดหรือความเสียหายต่อวัด ให้ได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชู ดูแลผู้ได้การปกครองทั้งการดูแลสอดส่องความประพฤติ การบำรุงรักษาดูแลวัด การจัดการกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปได้ด้วยดี คือดูแลระบบเศรษฐกิจ ศาสนสมบัติที่มีมาแต่เดิม ซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งชำรุดทรุดโทรมคร่ำคร่า จัดการกับรายรับรายจ่ายของวัดให้ถูกต้อง โปร่งใส และเกิดสภาพคล่อง ดูแลผู้ได้บังคับบัญชาในเรื่องปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหารบิณฑบาต เสนาสนะที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และการรักษาพยาบาลยามเจ็บไข้ได้ป่วย ดูแลเรื่องระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่จำเป็น ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้รับการศึกษาหาความรู้ตามสมควร และให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปตามสมควร ภาวะผู้นำในข้อนี้ จัดเข้าในภาวะผู้นำด้าน “พระคุณ”

๓.๒.๒ ภาวะผู้นำตามอำนาจของเจ้าอาวาส

ในการปกครองดูแลวัดนั้น เจ้าอาวาสนอกจากจะมีหน้าที่สำหรับปฏิบัติ ตามตำแหน่งงานและความรับผิดชอบแล้ว พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ยังได้ระบุอำนาจของเจ้าอาวาสไว้ด้วยว่า

^{๔๒} เอกสารคู่มือว่าด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, ๒๕๓๕, หน้า ๙. (อรรถาธิบาย)

เจ้าอาวาสนั้น มีอำนาจที่จะลงโทษบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดให้ทำงาน ทำทัณฑ์บน หรือให้ออกจากวัด กรณีที่ทำความผิด ความเสียหาย และเจ้าอาวาสได้สั่งการได้โดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม สำหรับลงโทษบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่พำนักอยู่อาศัยภายในวัด ภายใต้การปกครองดูแลของเจ้าอาวาส ที่กระทำความผิดให้ทำงานภายในวัดหรือทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษได้ หรือมีคำสั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่เข้ามาพำนักอยู่อาศัยภายในวัดโดยมิได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสให้ออกไปเสียจากวัด ก็สามารถทำได้เช่นกัน ทั้งนี้ ต้องพิจารณาด้วยว่า เจ้าอาวาสได้ใช้อำนาจสั่งการลงโทษโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคมหรือไม่ อย่างไร

สำหรับอำนาจของเจ้าอาวาสที่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีดังนี้

มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้^{๔๓}

- (๑) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
- (๒) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
- (๓) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม”

เมื่อพิจารณาอำนาจของเจ้าอาวาสตามที่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า อำนาจในการสั่งการลงโทษต่อบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้อยู่ในการปกครองที่ประพฤติผิดหรือการใช้อำนาจสั่งการให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ผู้เข้ามาพำนักอาศัยอยู่ภายในวัด โดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาส ให้ออกไปเสียจากวัดที่ชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคมนั้น ก็หมายเอาภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส ในแง่ของ “พระเดช” คือ ภาวะผู้นำที่สามารถ “ให้โทษ” ต่อผู้บังคับบัญชา ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีความประพฤติไม่เรียบร้อย ไม่ดีงาม อันจะก่อให้เกิดความเสียหายทั้งต่อตนเอง เจ้าอาวาส วัด และสังคมโดยรวม ให้เกิดความสำนึกผิด หลาบจำ หรือพ้นจากการปกครองดูแล ตามสมควรแก่โทษานุโทษ

ดังนั้น เราจะพิจารณาเห็นว่า ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ นั้น ประกอบไปด้วยลักษณะของภาวะผู้นำที่เป็นทั้ง “พระเดช” และ “พระคุณ” หรือมีความสามารถ (Power) ในการ “ให้คุณ” และ “ให้โทษ” กับผู้ใต้บังคับบัญชาได้ สามารถจะปกครองผู้ใต้บังคับบัญชา และขับเคลื่อนองค์กร คือ วัด ให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปได้โดยปราศจากอุปสรรค หรือมีอุปสรรคขัดขวางน้อยที่สุด ซึ่งภาวะผู้นำที่หมายถึงหน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาสนี้ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของเจ้าอาวาส ในฐานะผู้นำขององค์กร อันหมายถึงวัดในพระพุทธศาสนา จะได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการบริหารงานต่อไปได้

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๓.๕ เจ้าอาวาสกับภาวะผู้นำตามแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานคณะสงฆ์

๑) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์

การบริหารคณะสงฆ์ หรือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นการบริหารงานของคณะสงฆ์ที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการดูแลคณะสงฆ์ ดังนั้น จึงได้มีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คือ รูปแบบของการปกครองคณะสงฆ์ไว้ เพื่อเป็นรูปแบบของการดูแลและการปกครองคณะให้อยู่อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยและดีงาม

พระราชบัญญัติการดูแลกิจการคณะสงฆ์ มีระเบียบการ ดังนี้^{๔๔}

๑. รัฐบาลและมหาเถรสมาคม ควรกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนไปวัดในวันอาทิตย์ เพื่อปลูกฝังให้คนไทยใกล้ชิดศาสนธรรมและสามารถนำหลักศาสนธรรมไปปรับใช้ในวิถีชีวิตของตนได้

๒. สถาบันผลิตพระสังฆาธิการ ควรกำหนดนโยบาย แผนและมาตรการในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ให้เป็นผู้มีความพร้อมในด้านการบริหารวัด เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจและพัฒนาตนให้ถึงพร้อมในการปฏิบัติภารกิจทั้ง ๖ ด้าน ของคณะสงฆ์ รวมทั้งเป็นกัลยาณมิตรของศาสนิกชน สามารถปลูกฝังอบรมให้เยาวชนมีสัมมาทิฐิในการดำรงชีวิต

๓. วัดควรมีการปรับเปลี่ยนบทบาทให้ทันกับสังคมในเชิงรุก คือจัดโครงการและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมและมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยดึงศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมและชุมชน มีภาครัฐสนับสนุนงบประมาณ

๔. มหาเถรสมาคมควรมีมาตรการให้ยุติพุทธพาณิชย์ อันเป็นการลดความศรัทธาของ ศาสนิกชน

๕. พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมและจรรยา เพื่อปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

๖. ฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับควรให้ความสำคัญแก่วัดและพระสงฆ์ที่มีบทบาทให้เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและพัฒนาเยาวชนและศาสนิกชนในแต่ละบทบาทหน้าที่ ตามภารกิจคณะสงฆ์ เช่น สนับสนุนด้านงบประมาณ ความก้าวหน้า ด้านสมณศักดิ์ การพัฒนาศักยภาพและเชิดชูยกย่องให้เป็นที่ยอมรับแก่หมู่คณะสงฆ์

๒) เจ้าอาวาสกับภาวะผู้นำตามแนวทางการบริหารงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน

เจ้าอาวาสในฐานะที่เป็นเจ้าพนักงานของรัฐตามกฎหมาย และเป็นผู้นำสูงสุดในวัดนั้น ๆ ถือได้ว่าเป็นบุคลากรที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อพระศาสนา เพราะเป็นกำลังในการขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความเจริญหรือนำพาองค์กรให้ถึงความเสื่อมได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น ความเป็นเจ้าอาวาสจึงเปรียบเหมือนฟันเฟืองของเครื่องจักรที่สำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้ดำเนินไป ซึ่งนอกจากเจ้าอาวาสจะมีหน้าที่ และมีอำนาจตามที่ปรากฏในมาตราที่ ๓๗ และ ๓๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แล้ว เจ้าอาวาสยังต้องมีหน้าที่ในการขับเคลื่อนการพระศาสนา การคณะสงฆ์ หรือที่เรียกกันอยู่ใน

^{๔๔} พระธวัชชัย จารุธมโม (ศรีสุ่ย), “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษา วัดในอำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓๕๕๓), หน้า ๓๔.

ปัจจุบันว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๖ ด้านด้วยกัน ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสต้องบริหารงานให้ครอบคลุมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ดังต่อไปนี้

- ๑) งานด้านการปกครอง
- ๒) งานด้านการศาสนศึกษา
- ๓) งานด้านการศึกษาสงเคราะห์
- ๔) งานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๕) งานด้านการสาธารณูปการ
- ๖) งานด้านการสาธารณสงเคราะห์

เพื่ออนุวัติให้เจ้าอาวาส ในฐานะผู้นำสูงสุดของวัดนั้นๆ ได้มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารงานวัดของตนเองอย่างเต็มประสิทธิภาพ สอดคล้องเชื่อมโยงกับอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีปรากฏในระเบียบการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ไทย ซึ่งแต่เดิมอยู่ภายใต้การปกครองโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยกำหนดอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เกี่ยวข้องกับการควบคุมและส่งเสริมกิจการคณะสงฆ์ที่เคยถูกจัดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสังฆมนตรีแห่งองค์การ ๔ ในพระพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ทำให้ปัจจุบัน มหาเถรสมาคมมีอำนาจเกี่ยวกับงาน ๖ ด้าน คือ^{๔๕}

๑. งานด้านการปกครอง

ด้านการปกครอง คือ เป็นแบบแผนที่วางไว้เป็นแนวปฏิบัติในการปกครองคณะสงฆ์ที่เรียกว่า ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ สำหรับนำมาปรับใช้เพื่อกำหนดเป็นระเบียบสำหรับการปกครองพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ในวัดนั้นๆ โดยเฉพาะ

๒. งานด้านการศึกษา

ด้านการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือการศึกษาเล่าเรียนพระสัทธรรม โดยแบ่งการศาสนศึกษาไว้ ๒ แผนก คือ แผนกบาลี และแผนกธรรม รวมถึงการศึกษาและจัดให้มีการเรียนพระธรรมวินัยเป็นส่วนหนึ่งเสริมอีกด้วย

๓. งานด้านการศึกษาสงเคราะห์

งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในวัด หรือคฤหัสถ์ผู้พำนักอยู่ในวัด หรือคฤหัสถ์ผู้เข้ามาเพื่อศึกษาในสถาบันการศึกษาของวัด หรือที่วัดเป็นเจ้าของ หรือ ช่วยเหลือเกื้อกูลสถาบันการศึกษาอื่น นอกจากการศาสนศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษา โดยแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ ๑. โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ๒. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ๓. โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ๔. โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และ ๕. โรงเรียนนอบบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ทั้งนี้ การตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียน เป็นงานหนึ่งของคณะสงฆ์ จัดอยู่ในการศึกษา

^{๔๕} พระอริยชัย จารุธมฺโม (ศรีสุข), “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษา วัดในอำเภอหนองแสง จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า๓๙-๔๐.

สงเคราะห์ที่เป็นงานของคณะสงฆ์ ดำเนินการโดยคณะสงฆ์ เพื่อประชาชน มีหลักเกณฑ์และวิธีการไว้ชัดเจน ตามประกาศของมหาเถรสมาคมและข้อบัญญัติที่กำหนดไว้

๔. งานด้านการเผยแผ่

งานด้านการเผยแผ่ คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งเชิงรับและเชิงรุก การเผยแผ่เชิงรับ หมายถึง การเผยแผ่ด้วยการเทศน์ การสอนธรรมเป็นหลัก ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก หมายถึง การใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรม ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการเผยแผ่เชิงรุก

๕. งานด้านการสาธารณูปการ

งานด้านการสาธารณูปการ คือ การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ หมายถึง การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน การอื่นที่เกี่ยวกับวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดที่มีพระอยู่จำพรรษา การยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง กิจการอื่นๆ ของวัด เช่นการจัดงานวัด การเรียไร เป็นต้น

๖. งานด้านการสาธารณสงเคราะห์

งานด้านการสาธารณสงเคราะห์ คือ การจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ ที่พระสงฆ์หรือวัดวาอารามต่าง ๆ จัดทำอยู่ ในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) การดำเนินกิจการเอง เช่น กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิ เพื่อช่วยเหลือคนยากจนหรือช่วยเหลือคราวประสบภัยพิบัติ การกำหนดเขตอภัยทาน เป็นต้น

๒) การเกื้อกูลกิจการของผู้อื่น เช่น การพัฒนาหมู่บ้านหรือชุมชน การช่วยเหลือราชการในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

๓) การเกื้อกูลสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนนหนทาง การขุดลอกคูคลอง การสร้างฌาปนสถาน การสร้างประปาและไฟฟ้า

๔) การเกื้อกูลประชาชนและสรรพสัตว์ เช่นการ ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ การสงเคราะห์คนชราและคนพิการ หรือการสงเคราะห์โดยประการอื่นตามรายละเอียดการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามภาระงานทั้ง ๖ ด้าน ดังกล่าวมาแล้วนั้น เป็นต้น

๓) เจ้าอาวาสกับภาวะผู้นำตามหน้าที่ในงานคณะสงฆ์ ๖ ด้าน

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ถือเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารงานวัดของเจ้าอาวาส และเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ ในฐานะผู้นำสูงสุดของวัด และถือเป็นการวัดระดับภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสไปในขณะเดียวกัน หน้าที่ของเจ้าอาวาสตามการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน มีดังนี้

๑) หน้าที่ของเจ้าอาวาสด้านการปกครอง

หน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสและผู้รักษาการแทน โดยที่วัดเป็นสถาบันหลักในการปกครอง และการดำเนินกิจการคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาที่สำคัญสุด กฎหมายคณะสงฆ์บัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล และให้เจ้าอาวาสเป็น ผู้แทนวัดในกิจการทั่วไป ให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองวัด เจ้าอาวาสนั้นมีฐานะเป็นผู้ปกครองวัดและ และมีฐานะเป็นผู้แทนวัด ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามมาตรา ๔๕ แห่งราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาส จึงเป็นผู้มีความสำคัญต่อความเสื่อมความเจริญของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา แม้ผู้รักษา การแทนเจ้าอาวาส ก็มีฐานะอย่างเดียวกับเจ้าอาวาส เพราะ

ความสำคัญดังกล่าวจึงบัญญัติหน้าที่ และอำนาจเจ้าอาวาสไว้โดยชัดเจนในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดอำนาจ และหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในหมวด ๕ ว่าด้วยเรื่องของวัด ไว้ในมาตราที่ ๓๗-๓๘ มีข้อความดังต่อไปนี้^{๔๖}

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้^{๔๗} ๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมายเถรสมาคมข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม ๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ ๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาส มีอำนาจ ดังนี้^{๔๘} ๑) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด ๒) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด ๓) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎหมายมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม อนึ่ง เพราะวัดจะต้องมีเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ซึ่งอาจปฏิบัติหน้าที่ ได้ไม่ว่างเว้นเลย จึงมีบทบัญญัติโดยชัดเจนในมาตรา ๓๙ ดังนี้

“มาตรา ๓๙ ในกรณีที่ไม่มีเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ให้แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส มีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าอาวาส การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม” หน้าที่และอำนาจตามมาตรา ๓๗ และ ๓๘ เป็นหน้าที่และอำนาจโดยภาพรวม ส่วนอำนาจและหน้าที่โดยส่วนย่อย ยังมีในบทบัญญัติอื่น ๆ อีกส่วนรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย การปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบัน ได้มีการพัฒนาเป็นลำดับจากการได้มีการตรา พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ในรัชกาลที่ ๕ และในรัชกาลที่ ๘ มีตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ กำหนดรูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๙ ปัจจุบันมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อีกสองฉบับ คือ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๕ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ที่ชัดเจนและเป็นสัดส่วนในการบริหารงานคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น และมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี บูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการปกครองไปพร้อมกับความเจริญและมีกฎหมายพระราชบัญญัติข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย

โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก เช่น ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ด้าน

^{๔๖} พระใบฎีกาสุชาติ กิตติทนโต, “ประสิทธิภาพการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ ในอำเภอยุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๖-๔๗.

^{๔๗} อ้างแล้ว.

^{๔๘} อ้างแล้ว.

สาธารณูปการ มีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจน มากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการปกครอง คณะสงฆ์ซึ่งมีส่วนสำคัญยิ่งใน การบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ฉะนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้นำในการ ปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนั้น ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ และเป็นผู้ เพียบพร้อมด้วยจริยวัตรข้อปฏิบัติเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคม โดยรวม

๒) หน้าที่ของเจ้าอาวาสด้านการศาสนศึกษา

การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของบรรพชิตและคฤหัสถ์หรือการศึกษาเล่าเรียน พระปริยัติธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในสี่ธรรม ๒ ประการของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ในปัจจุบัน จัดการศึกษา ของสงฆ์เป็น ๒ ส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลีและการศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกสามัญ การศาสนศึกษา หมายถึง ปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติ และมุ่งให้ศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ สีลสิกขา การอบรมกาย วาจา จิตสิกขา การอบรมใจ ปัญญาสิกขา การอบรมกาย วาจา ใจ

การศึกษาตามหลักพุทธศาสนา หมายถึง^{๔๙} กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ระดับ ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นรู้สัจธรรม เมื่อรู้แล้วจะได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีและสร้างสรรค์ใน ตัวเอง ในคนอื่นและสังคม การศึกษาในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมและ การศึกษาอื่น ๆ อันสมควรแก่สมณะ การบวชเรียนคือ การศึกษาโดยการบรรพชาเป็นสามเณร อุปสมบทเป็นพระภิกษุ เพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเนื้อหาของการ ศึกษาของพระภิกษุสามเณร ก็คือ พระพุทธศาสนานั้นเอง สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยใน สมัยปัจจุบัน การศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษา อื่น ๆ อันควรแก่สมณะเป็นกิจการสำคัญอย่างหนึ่ง ที่คณะสงฆ์จัดให้มีการดำเนินการ ดังที่กำหนดไว้ ในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะ สงฆ์” และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ก็ได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและ ส่งเสริมศาสนศึกษาว่า “ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหา เถรสมาคม” และในส่วนของการ ปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคได้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุก ส่วนทุกชั้นว่า “ควบคุมและ ส่งเสริมศาสนศึกษา ให้ดำเนินไปด้วยดี” การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ในปัจจุบัน ได้จัดการศึกษา ออกเป็น ๒ ส่วน คือ^{๕๐}

(๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี การศึกษาพระปริยัติ ธรรม แผนกธรรมตามหลักสูตร แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก ถ้า เป็นฆราวาสมีอุบาสก อุบาสิกา หรือแม่ชีที่ศึกษาเล่าเรียนเรียกว่า ธรรมศึกษา แบ่งออกเป็น ธรรม ศึกษาชั้นตรีธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตาม หลักสูตร แบ่งออกเป็น ๘ ชั้น คือ ประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓-๙

^{๔๙} พระใบฎีกาสุชาติ กิตติทนโต, “ประสิทธิภาพการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ ในอำเภอยุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๗.

^{๕๐} พระยุดธนา รมณียธมโม (แก้วกันหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจ้ององค์กรคณะสงฆ์ในสมัย พุทธกาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๑.

(๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา การจัดการเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ โดยกระทรวงประกาศให้เป็นระเบียบว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๔ และฉบับปรับปรุงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๓๕ มีทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายเพื่อให้นักศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ทั้งวิชาสามัญและการศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันไป เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ หลักธรรม และหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้มีความประสงค์จะลาสิกขา ก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้ในการศึกษาต่อในสถานศึกษาหรือใช้สมัครงานเพื่อประกอบอาชีพได้ การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี นอกจากจะเป็นการศึกษา หลักธรรมคำสั่งสอนแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วยโดยเฉพาะการศึกษา ภาษาบาลีเพราะถ้าไม่รู้ภาษาบาลีแล้ว ก็จะไม่มีความรู้และเข้าใจพระพุทธรูปพระพุทธรูปพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธรูปพระพุทธรูปก็ต้องเสื่อมสูญไปด้วยเหตุนี้ กษัตริย์ผู้เป็น ศาสนูปถัมภกตั้งแต่โบราณมาจึงทรงทำนุบำรุงสนับสนุนฐานันดรพระราชทาน ราชูปการต่าง ๆ มีนิตยภัต เป็นต้น จึงจัดให้มีวิธีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อให้ปรากฏต่อชาวโลกทั่วไปว่า พระภิกษุ สามเณรรูปใดมีความรู้มากน้อยแค่ไหนเพียงใด เมื่อปรากฏว่าพระภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้ถึงขั้นที่ กำหนดไว้ พระมหากษัตริย์ก็ทรงยกย่อง ภิกษุสามเณรรูปนั้นให้เป็นมหาบาเรียน ครั้นอายุพรรษาถึงขั้นเถรภูมิก็ทรงตั้งให้มีสมณศักดิ์ในสังฆมณฑล ตามควรแก่ คุณธรรมและความรู้เป็นครูอาจารย์สั่งสอนพระปริยัติธรรมสืบ ๆ กันมาจนบัดนี้

ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมและระดับอุดมศึกษา (มหาวิทยาลัย) ศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตจริง ทั้งทางโลกและทางธรรม ผสมผสานกันไปและเพื่ออนุวัติไปตามการเปลี่ยนแปลงของโลก แต่วิชาการพระพุทธศาสนายัง เป็นแกนหลักในการศึกษา ถือเป็นการศึกษาสมัยใหม่ที่ผสมผสานทั้งทางด้านศาสนาและวิชาสามัญ ศึกษาเข้าด้วยกัน การศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนคันถธุระ และวิปัสสนาธุระจึงถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงหรือหน้าที่หลักของพระสงฆ์เป็นการศึกษาเล่าเรียน เพื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าเพื่อพัฒนาชีวิต โดยดำเนินตามองค์ประกอบของการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

(๑) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยนับเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือ การศึกษาธรรมวินัย ให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่าคำสั่งสอน ของพระพุทธองค์ ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสั่งสอน มาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิต จะทำอย่างไรและ เมื่อปฏิบัติตามแล้วจะ ได้ผลอย่างไร เรียกว่า ปริยัติ

(๒) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติคือ นำมาประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจาและใจ กล่าวอีกในหนึ่งก็ คือ นำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานของตน เรียกว่า ปฏิบัติ

(๓) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระอรหันตสาวิกา และพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติซึ่งทำให้ ยก

ฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้นๆ ตามภูมิธรรมที่ตน ปฏิบัติ นั้น ไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นโดยอัตโนมัติหรือกล่าวอีก นัยหนึ่งก็คือ ฐานะหรือตำแหน่งแห่งพระอริยเจ้านั้นไม่มีการแต่งตั้งให้จะรู้ได้ด้วยตนเอง คือ ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ เรียกว่า ปฏิเวธ^{๕๑} นอกจากนี้พระภิกษุสามเณร ต้องศึกษาพระปริยัติธรรมตามหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อพัฒนากาย วาจา ใจ ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาเรา ถือกันว่าเป็น ศาสนา แห่งปัญญา ปัญญาตัวให้บรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนาและจุดหมายของพระพุทธศาสนาเองก็เป็นปัญญา พระพุทธศาสนามองว่าชีวิตแห่งมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการศึกษา เพื่อนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า ปัญญา เมื่อมีการศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา ชีวิตก็องกงามดีขึ้น ประณีต ขึ้น ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา การศึกษา (สิกขา) ในทางพระพุทธศาสนาสามารถแยกออกไปเป็น ๓ ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

๑) ศีล การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกายและทางวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ๒ ประการ คือ ๑) สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์รวมทั้งสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ๒) สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ ต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยีและสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติอย่างถูกต้องและมีผลดี

๒) สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรมและพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนาและเป็นไป ตามเจตนาจนหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาดีแล้วก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย ซึ่งการพัฒนาจิตใจนี้มีสมาธิเป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง เรียก ง่าย ๆ ว่า สมาธิ

๓) ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความหมายสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็น ตัวแกนนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่ามีปัญญาหรือบอกทางให้ อย่างไรก็ตามการศึกษาฝ่ายพุทธจักรนั้น จะเน้นถึงองค์ประกอบของหลักธรรม ๓ ประการ คือ ปรีติปฏิบัติปฏิเวธ และมุ่งศึกษาตามหลักธรรม ๓ ประการ คือ ๑) การฝึกหัดอบรม กาย วาจาให้เรียบร้อย เรียกว่า สีสสิกขา ๒) การฝึกหัดอบรมจิตให้สงบแน่วแน่เป็นสมาธิ เรียกว่า จิตตสิกขา ๓) การหัดอบรมปัญญา ให้รู้แจ้งแทงตลอดสภาวะความเป็นจริงถึงขั้น บริสุทธิหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เรียกว่า ปัญญาสิกขา สิกขาทั้ง ๓ ประการนี้เรียกว่า ไตรสิกขาได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา คือการศึกษาของกุลบุตร ผู้บวชเป็นพระภิกษุสามเณรเพื่อให้เข้าถึงจุดหมายปลายทางของการบวชคือพระนิพพาน อันเป็นธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๕๒}

^{๕๑} พระมหาศกดิ์พิชิต ฐานสีโท (ชัยดี), “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิปติ (วีระ ภาทจาโร)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙-๔๑.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

๓) หน้าที่ของเจ้าอาวาสด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จนเจ้าการศึกษาอื่นนอกจากศาสนศึกษาหรือสถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน^{๕๓}

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการจัดการศึกษาในการเตรียมความพร้อม แก่เด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา^{๕๔}

คณะสงฆ์กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจของคณะสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ

๑) การศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อสงเคราะห์ประชาชนหรือพระภิกษุสามเณร และปัจจุบันนี้ การศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ จัดได้เป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อ ช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง เรียนร่วมกันกับภิกษุ สามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

(๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์ และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดของคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และ โรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

(๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำของมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่ง เพื่อให้ นักเรียนนักศึกษา ได้มาเรียนพระพุทธศาสนาในวันที่สถานศึกษาของฝ่ายราชอาณาจักรหยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะในเด็กศูนย์แห่งนี้แล้ว ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ อันเป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพุทธศาสนา

(๔) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้าน

^{๕๓} พระครูปลัดอาทิตย์ อดตเวที (ของดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๐.

^{๕๔} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือครูจริยศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๒), หน้า ๕-๖.

ร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ส่งเสริมให้พระภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้น และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันก็ยังดำเนินการ เพื่อรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานชาวบ้าน ที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมายมาช่วยเหลือฝึกหัด มารยาทให้คุ้นเคยกับวัดและพระตั้งแต่เด็กสอนหนังสือง่าย ๆ เบื้องต้นที่ไม่เกินกำลังของสมองที่เด็กจะเรียนได้ และให้รู้จักสวดมนต์ไหว้พระ เป็นต้น

๒) การสงเคราะห์แก่กุลเกื้อการศึกษา สถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาส่วน การจัดการศึกษาสงเคราะห์โดยวิธีอื่น จากการศึกษาหรือการสงเคราะห์สถาบันการศึกษา หรือ การสงเคราะห์บุคคลผู้กำลังศึกษา พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะดำเนินการทั้ง เป็นการส่วนตัว หรือเป็นการคณะสงฆ์ได้ ซึ่งถือว่าการศึกษาคือเป็นผลดีแก่ประเทศชาติ และผลสะท้อน ถึงพระภิกษุสงฆ์โดยตรง การสงเคราะห์การศึกษาสามารถดำเนินการได้ดังนี้

(๑) ตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

(๒) ช่วยพัฒนาสถานการศึกษา

(๓) ช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษา

(๔) ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา การศึกษาสงเคราะห์นอกจากจะจัดแก่เด็ก และเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว ภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ผู้กำลังศึกษาในสถานที่ศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสนับสนุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษาที่ ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษาช่วยพัฒนา สถานศึกษาช่วยเหลืออุปกรณ์การศึกษา และ ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา

วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชาติใน ด้าน การศึกษา เป็นสถานอบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจน ขาดคนดูแล และกำพร้าบิดาก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะ เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ ไกล่ล้น พระศาสนาและเป็นโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็กเพื่อจะได้ เป็น ผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป

การศึกษาสงเคราะห์ถือว่าเป็นบทบาทและภารกิจของภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตน และ ดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลและการช่วยเหลือ เกื้อกูลการศึกษา หรือสถาบันการศึกษานอื่น นอกจากการศาสนาหรือบุคคล ผู้กำลังศึกษา โดย แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ ๑. โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ๒. โรงเรียนการกุศล ของวัดในพระพุทธศาสนา ๓. โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ๔. โรงเรียน พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และ ๕.โรงเรียนอบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด^{๕๕}

สรุปได้ว่า การศึกษาสงเคราะห์เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติทั้งด้านการศึกษาการอบรมสั่งสอนการให้ที่อยู่อาศัย

^{๕๕} บุญศรี พานะจิตต์, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพริกหวาน กราฟฟิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

อาหาร รวมทั้งการทำให้เด็กมีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาประชากรของประเทศให้เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพประสิทธิภาพในการรักษา ความมั่นคงของชาติอย่างยิ่ง และสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติอย่างยิ่ง ซึ่งบทบาทพระสงฆ์ไทยได้ทำหน้าที่จัดการศึกษาและให้การศึกษาแก่คนไทยตั้งแต่อดีตมาแล้วเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น สภาพการณ์ต่าง ๆ เปลี่ยนไป ทำให้บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ลดลง ก็คงเหลือแต่การศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น

ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์คือการให้การสงเคราะห์แก่รัฐในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน อนึ่ง มหาเถรสมาคมยังได้ให้ความสำคัญของการศึกษาสงเคราะห์ โดยประกาศเรื่องการตั้งทุนสงเคราะห์แก่นักเรียนนักศึกษา โดยกำหนดข้อบัญญัติในเรื่องการตั้งทุนว่า การตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียนชั้นประถมศึกษาให้เป็นไปตามกุศลเจตนาของวัดทั้งหลายที่มีกำลัง และสามารถจะจัดทำได้ พระสงฆ์เห็นความจำเป็นที่บุตรหลานของประชาชนในท้องที่ของวัดนั้น จะต้องมิโรงเรียนให้เรียน ก็ช่วยกันชักชวนนำประชาชนช่วยสร้างโรงเรียนขึ้นในวัดเพื่อให้บุตร หลานของชาวบ้านได้เล่าเรียน รัฐบาลก็ให้สงฆ์ให้ช่วยรับภาระจัดโรงเรียนและเป็นครูสอน นับเป็นการศึกษาสงเคราะห์ของวัดและพระสงฆ์ตั้งแต่แรกที่รัฐเริ่มจัดการศึกษา เป็นต้น

๔) หน้าที่ของเจ้าอาวาสด้านการเผยแผ่

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททุกฝ่าย ที่จะต้องดำเนินการร่วมกัน ให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอน จะต้องตระหนักในภาระหน้าที่เหล่านี้อย่างแท้จริง^{๕๖}

การเผยแผ่ศาสนาธรรม หมายถึง การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้แก่ ศาสนทายาท และประชาชนทั่วไปได้รับทราบในทุก ๆ วิธีการที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยโดยมุ่งเน้นให้ ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน การเผยแผ่พระพุทธธรรมคำสั่งสอน ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์เพื่อปลูกฝัง อบรมให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดีมีศีลธรรมและประพฤติปฏิบัติชอบนั้น อบรมสั่งสอนประชาชน ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตั้งอยู่ใน สัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ สั่งสอนให้ผู้เรียนบังเกิดความ รู้ความเข้าใจในหลักธรรมก่อให้เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา และตั้งตนอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยังประโยชน์สุข ให้เกิดขึ้นกับมวล มนุษยชาติการพัฒนาศักยภาพของ คณะสงฆ์เพื่อให้องค์กรคณะสงฆ์เข้มแข็งมีประสิทธิภาพในการ เผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระสงฆ์ควรตระหนักในการเผยแผ่คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา โดยยึด หลักวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

- ๑) วัตถุประสงค์กัตถประโยชน์คือ ประโยชน์ในชาตินี้
- ๒) สัมปรายิกกัตถประโยชน์คือ ประโยชน์ในชาติหน้า

^{๕๖} พระยุดธนา รมณียธมโม (แก้วกันหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจ้องค์รคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๕.

๓) ปรมัตถประโยชน์คือ ประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน ในส่วนงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่กำหนดหน้าที่ของเจ้าคณะพระสังฆาธิการและพระสงฆ์เกี่ยวกับการเผยแผ่ไว้ คือ

๑) อบรมภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาท ตลอดถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ

๒) อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย

๓) หาอุบายวิธีให้ได้ยินให้ได้ฟังคำสั่งสอนหรือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์

๔) แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนา พิธีและการปฏิบัติ

๕) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง

๖) หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้นหรือบำบัดที่เกิดขึ้นให้หมดไปโดยชอบ

๗) ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรมมิการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

๘) ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลีหรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์บ้าง เกี่ยวกับศีลธรรมบ้าง ที่เกี่ยวกับประวัติพระบ้าง เพื่อให้ผู้รักาศิลปธรรมตามวัดต่าง ๆ ได้ ท่องได้อ่านตามสมควรแก่สถานที่และโอกาส

บทบาทที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็น การช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของภิกษุสงฆ์งานเผยแผ่ ที่ภิกษุสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน มีดังนี้

๑. งานพระธรรมทูต ดำเนินการโดยใช้มติมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศเป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมและ ความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะสามารถนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกวิธีและถูกต้องรวมทั้งสามารถ ใช้ธรรมะแก้ปัญหาต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและสิ่งแวดล้อมงานพระธรรมทูต เป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคลและเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติแนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่การเทศน์ การบรรยาย การสนทนา ธรรมกถา นำฝึกสมาธิเป็นพุทธานุสาสนะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิตและนำจัดกิจกรรม วัตถุประสงคในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มี ๔ ประการ คือ

๑) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความอยู่รอดปลอดภัยของประเทศชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์

๒) เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และให้คำแนะนำทางจิตใจแก่ประชาชน

๓) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างข้าราชการประชาชนพระสงฆ์และผู้นำทางศาสนา ในการพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชน

๔) เพื่อให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาตามสมควรแก่สมณวิสัย

๒. หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.บ.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทยตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้ภิกษุสงฆ์ในชนบท ได้มีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัด ให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่น ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

๓. งานอบรมจริยธรรมนักเรียนข้าราชการและประชาชน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนาสามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และน้อมนำหลักพุทธธรรม ไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔. การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นการจัดบรรพชาเยาวชนชายอายุตั้งแต่ ๑๐ ปี เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาธรรมในช่วงปิดภาคฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน

๕. การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชนจัดให้มีขึ้นในวัด ในหมู่บ้านเพื่อจัดฝึกอบรมด้านความรู้ ความประพฤติและจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไป ของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เรียกว่า พุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ คณะประณมพุทธมามกะได้แก่ เด็กอายุ ๗-๑๐ ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๑-๑๕ ขวบ คณะอุดมพุทธมามกะได้แก่ เด็กอายุ ๑๖-๑๘ ปี

๖. การเผยแพร่ทางสื่อสารมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแพร่ทางวิทยุ โทรทัศน์ วารสาร นิตยสารเผยแพร่ธรรมและการเผยแผ่ในต่างประเทศอาจมีการตั้งวัดในต่างประเทศ

๗. การเผยแผ่ตามศักยภาพของวัดเป็นโครงการที่จัดขึ้นมา เพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชน ตามศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัด ลานใจลานกีฬา เป็นต้น^{๕๗}

๘. สื่อสารมวลชนกับคณะสงฆ์ เพื่อให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกรูปมีความรู้ความเข้าใจในการใช้สื่อสารมวลชน เช่น สิ่งพิมพ์วิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น และตระหนักว่าสื่อสารมวลชน มีบทบาทสำคัญในสังคมปัจจุบัน คือ

- ๑) ความสำคัญของสื่อสารมวลชน
- ๒) หลักการ และจรรยาบรรณของสื่อสารมวลชน
- ๓) พ.ร.บ. คลื่นความถี่กับการพระศาสนา
- ๔) ชนิดและรูปแบบของสื่อสารมวลชน
- ๕) บทบาทพระสงฆ์กับสื่อสารมวลชน

๙. งานประชาสัมพันธ์คณะสงฆ์ เพื่อให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกรูปมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักและวิธีการประชาสัมพันธ์และสามารถนำหลักการและวิธีการไปประยุกต์ใช้กับ งานคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ

- ๑) หลักและวิธีการประชาสัมพันธ์

^{๕๗} บุญศรี พานะจิตต์, โครงการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

- ๒) องค์ประกอบของการประชาสัมพันธ์
- ๓) ความสำคัญของการวางแผนประชาสัมพันธ์
- ๔) การสื่อสารเพื่อประชาสัมพันธ์

๕) แนวทางการประชาสัมพันธ์^{๕๘}

ในการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นมีหลายวิธีดังต่อไปนี้

- (๑) **การเทศนาธรรม** คือ การแสดงธรรมะ สั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งวิธีนี้ ภิคุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่หลักธรรมเป็นประจำ
- (๒) **ปาฐกถาธรรม** คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้ฟัง โดยทั่วไปจะยืนและผู้พูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการที่น่าสนใจ
- (๓) **อภิปรายธรรม** คือ การชี้แจงหรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งให้ผู้ฟังเข้าใจ

(๔) **สนทนาธรรม** คือ การพูดจาหารือในหลักธรรมเพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิต โดยยึดหลักทางสายกลาง

(๕) **การสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน** คือ การสั่งสอนให้นั่งภาวนาเพื่อให้ใจเป็นสมาธิและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขาร ตามหลักไตรลักษณ์

(๖) **การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ** เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์คอมพิวเตอร์อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรมโดยอาจจำหน่ายแจกจ่ายในกลุ่มที่มีเวลาศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

สรุปได้ว่า วิธีที่ภิคุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะในปัจจุบันมีหลายวิธีได้แก่ การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนวิปัสสนากรรมฐานและการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะจะเลือกใช้วิธีใด ขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับ การเทศนาสั่งสอนประชาชน เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่พระสงฆ์และคณะสงฆ์ถือเป็นกิจการที่สำคัญที่สุด จุดหมายของการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่ง คือ ความรู้ความสามารถในการที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนหรือ การเผยแผ่ตัวเองคณะสงฆ์ไทยเคยจัดให้มีโรงเรียนพระธรรมกถา ภิคุสงฆ์ที่เทศน์ดีจะได้รับการยกย่องมาก และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือว่า เป็นหน้าที่อันสำคัญของพระสงฆ์เพราะว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นจะต้องมีความรู้ความสามารถและเทคนิควิธีการนอกเหนือจากความรู้ด้านหลักพุทธธรรม จึงจะสามารถทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพ

๕) หน้าที่ของเจ้าอาวาสด้านการสาธารณูปการ

สาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นระเบียบบริหารการ คณะสงฆ์ส่วนกลางพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๘ ใช้คำว่า “องค์การสาธารณูปการ” แต่ในปัจจุบัน บทบัญญัติว่าด้วยอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

^{๕๘} พระครูปลัดอาทิตย อดุลเวที (ซองดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ทมมจิตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๖.

ส่วนกลาง เรียกว่า “การสาธารณูปการ” ทั้งองค์การสาธารณูปการและการสาธารณูปการ มีความหมายในการรวมกิจการคณะสงฆ์อย่างเดียวกัน กล่าวคือ

- ๑) การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน
- ๒) กิจการอันเกี่ยวกับการวัด คือ การสร้างการตั้งการรวมการย้ายการยุบเลิกการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาและการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓) กิจการของวัดอื่นๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

๔) การศาสนสมบัติของวัด แนวทางในการจัดการด้านสาธารณูปการ วัดจะต้องมีแผนผังกำหนดการปลูกสร้าง ภายในวัด บริเวณวัดมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ไม้เกี่ยวกับพุทธประวัติ ทำให้วัดเป็นแหล่งศึกษา สถานที่รื่นรมย์ ลานวัดสะอาด ปราศจากมูลฝอย สิ่งปฏิกูล มีถังรองรับขยะมีถนนทางเดินเท้า วัดควรมีประตูเปิดปิดตามวันเวลา เพื่อความปลอดภัยในทรัพย์สิน มีป้ายแสดงสิ่งสำคัญ ๆ เพื่อดึงดูดความศรัทธาของประชาชนตามสมควร การทาสีเสนาสนะก็ดี แผ่นป้ายก็ให้ใช้สีที่ดูเรียบ ๆ ไม่ฉูดฉาดการปลูกสร้างเสนาสนะภายในวัด ให้รักษาไว้ซึ่งศิลปกรรมของไทยมีการ จัดระบบ น้ำดื่ม น้ำใช้ ไฟฟ้าที่อยู่อาศัย มีระบบการจัดสิ่งปฏิกูลห้องน้ำ ห้องส้วม จัดสวัสดิการภิกษุ สามเณร ได้รับความผาสุก ในการบำเพ็ญสมณธรรมวัดควรจัดบริเวณและอาคารสถานที่ให้ร่มรื่น สวยงาม สะอาด สงบและมีสภาพเป็นอุทยานหรือสวนป่าที่มีความร่มรื่นและเป็นธรรมชาติมากที่สุด จัดวางแผนผังที่เป็นสัดส่วนโดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสและเขตฌาปนสงเคราะห์ให้เป็นระเบียบ จัดให้มีหอกระจายข่าวเพื่อสอดแทรกความรู้และบริการข่าวสารต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน อีกทั้ง จัดธรรมสถานหรือสวนธรรมเพื่อเป็นสถานที่ฝึกอบรมศีลธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนหรือคนในท้องถิ่นความมุ่งหมายของสาธารณูปการก็เพื่อบำรุงรักษาวัดและส่งเสริมสร้างวัดให้เป็นที่น่าถ้อย ประโยชน์แก่ประชาชนหรือสังคมผู้เป็นเจ้าของวัดนั้นให้วัฒนาสถาพรสืบไป การบริหารกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนา ในด้านสาธารณูปการของวัดในปัจจุบัน แบ่งได้ ๓ เรื่อง คือ

๑. การบูรณะและพัฒนาวัด

๒. การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ

๓. การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดและการบริหารงานสาธารณูปการของเจ้าอาวาสหรือวัดตามพระธรรมวินัยควรให้เกิด ความสุข (สปปายะ) ๔ อย่าง คือ

๑) อาวาสสปปายะ ที่อยู่เป็นที่สบาย คือ ทำให้วัดเป็นอารามเป็นที่ร่มรื่นรื่นรมย์เป็นรมณีสถานเจริญตาสบายในแก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

๒) อาหารสปปายะ อาหารเป็นที่สบายตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วต้องคำนึงถึงการกิน อาหาร การจัดสวัสดิการเรื่องอาหาร

๓) บุคคลสปปายะ บุคคลเป็นที่สบายบางแห่งไม่คำนึงถึงเรื่องบุคคลภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด คนวัดแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ภิกษุสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และเด็กวัด วัดใดดีหรือไม่ดีดูได้จากบุคคล ๔ ประเภทนี้ สาธารณูปการจึงควรคำนึงถึง บุคคล ๔ ประเภทนี้ โดยการจัดที่อยู่อาศัยของบุคคลแต่ละประเภทให้เหมาะสมตามสภาพของแต่ละบุคคลไม่ให้ปะปนกัน

๔) ธรรมสัปายะ ธรรมเป็นที่สบายจุดมุ่งหมาย คือเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ดังนั้น การสาธารณูปการจะเน้นในส่วนบำรุงรักษาวัดและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดีเป็นหน้าที่ของผู้บริหารวัดและคณะสงฆ์โดยตรง ในส่วนของรัฐและพุทธบริษัทจะต้องอุปถัมภ์ด้วยไม่ว่าจะก่อสร้างหรือบูรณะรักษาเสนาสนะของสงฆ์พระสังฆาธิการทุกระดับต้องมองเห็น ความสำคัญการจัดทำแผนแม่บทการก่อสร้าง และรู้จักวิธีการบริหารงานสาธารณูปการเป็นอย่างดี มีเทคนิคและวิธีการขอคำปรึกษากับหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบขั้นตอนการดำเนินการก่อสร้าง การบริหารจัดการงานสาธารณูปการที่ดีและต้องรู้จักวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและพัฒนาวัดให้สงบบรมรื่น เป็นศูนย์กลางพัฒนาของชุมชนโดยกำหนดยึดหลักการบริหารบูรณปฏิสังขรณ์ การรักษาดูแลทำนุบำรุงศาสนวัตถุ และการจัดทำวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ถึงกระนั้นก็ตาม พระสงฆ์จะมีเพียงหน้าที่ในการทำนุบำรุงรักษาเพียงอย่างเดียวไม่ได้ต้องมีการอนุรักษ์ศาสนสถาน คือ ดูแลรักษาศาสนสถานให้มั่นคงถาวรและเป็นการอนุรักษ์สถานแก่อนุชนรุ่นหลังได้ แนวคิด เกี่ยวกับการพัฒนาวัดเป็นการปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัด โดยเน้นการ ปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องเดิมภายในวัดรวมทั้งส่งเสริมกระบวนการดำเนินงานกิจกรรมพระศาสนาในวัดให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพสมบูรณ์ เพื่อสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนและ เป็นแหล่งอารยธรรมอันเจริญรุ่งเรือง มีศาสนวัตถุ ศาสนสถานอันเป็นเครื่องหมายแห่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงามบุคลากรทางศาสนามีความประพฤติดีเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนในสังคม สามารถแนะนำให้ประชาชนในสังคม พ้นจากความลุ่มหลงฟุ้งเฟ้อและดำรงอยู่ได้อย่างเป็นสุข มีการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์อย่างหลากหลาย ทั้งในด้านศาสนพิธี การให้การศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรมและการสาธารณสงเคราะห์เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนและที่สำคัญ เพื่อให้พระพุทธรูปศาสนาสถาพรสร้างความสุขได้อย่างแท้จริง

๖) หน้าที่ของเจ้าอาวาสด้านการสาธารณสงเคราะห์

สาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงาน บุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการสงเคราะห์หรือการ ช่วยเหลือเกื้อกูลอุดหนุนจุนเจือกิจการของรัฐหรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่ซึ่งจะเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไปและการเกื้อกูลทำ ประโยชน์ร่วมกันทั้งให้คำแนะนำสอนความคิดและวัตถุสิ่งของตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ถือว่าการให้ธรรมเป็นทานย่อมชนะการให้ทานทั้งปวง ฉะนั้นการสอนหนังสือก็ดี การแนะนำที่เกี่ยวกับความรู้ก็ดี จัดเป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น^{๕๙}

การสาธารณสงเคราะห์แยกโดยลักษณะคือ

- ๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล เช่น หน่วยอบรม อบต. ห้องสมุด เพื่อประชาชน มูลนิธิเพื่อคนยากจน
- ๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาวัด เป็นต้น

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติเช่น การสร้างถนนหนทาง การขุดคลอง การพัฒนาก่อสร้างวัดพัฒนาโรงเรียน เป็นต้น

๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป เช่น การช่วยเหลือผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยาก เพราะภัยทางธรรมชาติ เช่น วาตภัย อุทกภัย อัคคีภัย เหล่านี้ถือว่าเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือคนอื่นทั้งนั้นรวมไปถึงการสงเคราะห์คนวัยชรา สถานเด็กกำพร้า เป็นต้น

การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของภิกษุสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสงเคราะห์ โดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ เพราะภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมา ภิกษุสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศลและช่วยเหลือบุคคล ผู้ขาดแคลนและด้อยโอกาสดังกล่าวแล้ว การสาธารณสงเคราะห์ เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายกทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไปวัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้าน และบ้านอยู่ได้ ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ทาง วัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือการสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัด และเจ้าอาวาส จะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะสามารถจัดได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติที่ว่า วัดเป็นของประชาชนเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณีของชาวบ้านของวัดภิกษุสงฆ์สามเณรในวัด อันมีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าปกครองดูแล รักษาวัด มีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ประชาชน ในการทำบุญ บำเพ็ญกุศลทั้งที่บ้านและวัดหรือที่อื่นใดในหมู่บ้าน ตำบลที่ตั้งวัดนั้นและหน้าที่จัดการสาธารณสงเคราะห์อื่นๆ แก่ประชาชน ในส่วนที่อยู่ในสมณวิสัยที่น่าจะจัดได้

กล่าวโดยสรุป การสาธารณสงเคราะห์หมายถึง การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ การสงเคราะห์ภิกษุสงฆ์สามเณร การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็ก นักเรียนการช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ การสร้างห้องสมุดโรงเรียน เป็นต้น

การสาธารณสงเคราะห์ นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือชาวบ้าน ในสิ่งที่พวกเขาต้องการ และมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

จะเห็นได้ว่า เจ้าอาวาสนั้น มีอำนาจหน้าที่สำหรับรับผิดชอบดูแลพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ภายในวัด จัดการดูแลและก่อสร้างเสนาสนะ สิ่งสาธารณูปการภายในวัด ทำหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ตามกรอบพระธรรมวินัย ตามกฎ ระเบียบ ประกาศ และข้อบังคับมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แล้ว ยังต้องทำหน้าที่ปฏิสัมพันธ์อยู่กับชุมชนและสังคมโดยรวมอีกประการหนึ่งด้วย ผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็นเจ้าอาวาสได้นั้น ต้องเป็นบุคคลคุณภาพ คือถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เพียบพร้อมด้วยความรู้ความสามารถและความประพฤติที่ดีงาม เป็นที่ยอมรับของผู้บังคับบัญชา ผู้อยู่ใต้การปกครอง ชุมชนและประชาชนโดยทั่วไป “ภาวะผู้นำ” ของเจ้าอาวาส จึงเป็นคุณสมบัติประการสำคัญที่เจ้าอาวาสจำเป็นต้องมี ทั้งภาวะผู้นำตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปตามศาสตร์ตะวันตก ภาวะผู้นำตามที่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ อันเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่พึงปฏิบัติ ดังนั้น ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสจึงเป็นสิ่งที่เจ้าอาวาสควรให้ความสำคัญ

และปฏิบัติบทบาทหน้าที่ไปตามที่ได้รับมอบหมาย ด้วยภาวะผู้นำที่มีอยู่ในตนอยู่แล้ว และพยายามพัฒนาขีดความสามารถ และภาวะผู้นำของตนให้พัฒนาก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อพัฒนา ขับเคลื่อนวัด และชุมชน สังคมพระพุทธศาสนาให้มุ่งไปสู่ความเป็นเลิศ เป็นผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไปได้ในที่สุด